

Statsraad Christian Friderich Temler
Om den Tidspunkt,
da
Bøsserud og Skydegevær
ere opfundne i Europa.

Ein neuer Prometheus bestiehl den Himmel wieder,
zieht Blitz und Strahl aus Staub, und macht dem Donner Brüder.
Zaller.

Med al den billige Erbedighed, som man skylder berømte og af den lærde Verden vel fortiente Mænds Støv, kan jeg, som Elsker af den historiske Sandhed, ikke afholde mig fra, at anstille en Betragtning over et Sted i den udi den første Deel af dette berømmelige Selskabs Skrifter S. 213. til 306. indførte, lærde og læseværdige a) Afhandling af sal. Stats-Raad Gram, om Bysseruds Opfindning og dets Velde i Danmark, og at underkaste mine samlede ringe Tanker deres indsigtsfulde Bedømmelse,

a) Saaledes kalder Hr. Cancellie-Raad Ihre den med Rette udi hans Glossar. Sviogoth. Tom. I. c. 300.

dømmelse. I Forveien tilstaaer jeg gierne, at denne Lærde haver i bemeldte Materie overhoved giort saadanne Opdagelser, som vare blevene ubemerkede og skjulte for de fleeste af hans deels ukyndige og deels nagsomme Forgængere; Ligeledes, at han med stor Flid haver samlet næsten alt det derhen hørende, som han i Bøger og ellers paa andre Steder har vidst at finde, holdt det imod hinanden og med Omhyggelighed overvejet det, søgt at stille det Sande fra det Falske, og fremsat sine Begreber om Sagen i deres fulde Lys; Men fornemmelig, at han ved uomstødelige Grunde har fuldkastet og tilintetgjort den gandske ugrundede Meening, som mange Forfattere, forførte for største Delen af een eller to fehtagende Bevvisere, havde fremsat, denne nemlig: at den for den menneskelige Slægt paa den ene Side saa skadelige, som paa den anden nyttige, ja efter *Herr. Spelmanns b)* og *David Humes c)* paradore Meening, meget gavnlige Opfindelse af Krud og Skydegevær ikke kunde settes tidligere, end ved Aaret 1380. *d)* Men det er saa langt fra, at saa rig en Materie som denne er derved bleven udtømmet, at derudi meget meere er en nye Esterhest tilovers for Esterverdenen; Og desuden gier det mig meget ondt, at forefinde iblant hans herved antagne Sætser *S. 215.* een saadan, som jeg maae nægte mit ringe Bisald, endskjønt den allerede 200 Aar tilforn var ligeledes bleven forebragt af den lærde Spænier,

b) Glossar. p. 84. 85.

c) History of England vol. 2. p. 196.

d) Af saadanne blinde Ledfagere findes der endnu mange flere foruden dem, som *S. 218 - 221.* ere ansættede, ved hvilke jeg lader det staae derhen, om den ene haver affkrevet den anden; saadanne ere f. *E. Sebastian Franck, Chron. Zeit- u. Geschichtsbibel f. 197. (Straßb. 1531. f.)* it. *Teutscher Nation Chron. f. 238. b. (Frankf. 1539. f.)* *Jacob Spiegel, Schol. in Guntheri Ligurin. l. 8. p. 394. Jo. Dubravius, Hist. Bojem. l. 23. f. 143. 2. Jac. Curio, chronol. rer. l. 2. hos Joh. Wolf, Lect. memor. Tom. 2. p. 753. François de Belleforest, Annales de France Tom. 2. f. 964. a. hvilket Sted jeg her fremsetter, efterdi det er naaft: " Environ ce temps (1381.) fut inventé cet instrument en- " diable & feu vomissant, que nous appellons bombardes & canons — l'inven- " tion desquels est accomplie à un Alchimiste (soit - il moine, ou autre) nommé " Berthold le Noir — & desja les Rois & Princes commençaient à s'en aider, bien " qu'assez goffement on fait les pieces. „ **Jo. Pomarius, Sachs. Chron. p. 422. Zeinr. Kellner, Hist. der Herzoge zu Venedig f. 61. a. Mart. Woregt, Böhm. Chron. P. 2. p. 335. Joh. Conr. Mecker v. Balgheim, Chron. p. 340. Dan. Cra- mer, Pommer. Kirch. Hist. 2. B. p. 74. Germ. Fabron. Mosemann, Kaiser- Chron.**

nier, *Pedro Mexia*, e) denne nemlig: "Troværdige Folk have gotgiort
 " med klare Documenter, det Bysskrudet var bekiendt i Europa, og
 " i Brug meere end fyrrethve Aar tilforn (d. e. før 1380.) „ At det saa-
 ledes forholder sig, nægter jeg af fuld Overbeviisning aldeles, og gjør denne
 Modsetning: Ikke en eneste troværdig, NB. ret forstaaet Skribent beviser med
 noget klart Vidnesbyrd, at Bøsskrudet haver været bekiendt og i Brug
 i Europa før det Aar 1354. Jeg maae derfor bede om Tilgivelse, om jeg
 herudi ikke indrømmer 40, men i det høieste 25 til 26 Aar før 1380. og om jeg
 ellers afviger fra sal. Grams Meening i nogle saa andre Punkter, som angaae
 denne Gienstand og efterhaanden vil forekomme. Friheden til at tænke uden
 Fordom, som til alle Tider haver været væsentlig nødvendig for den lærde Repu-
 blik, er endnu ikke ved Love forbudet at fremsøre beskædne Modsigelser, endog
 mod dens Atlantes selv: Uden i mindste Maade at fornærme Sandheden, skal
 jeg stræbe at geleide min Modsigelse med al optænkkelig Beskedenhed. Det maae
 altsaa være mig tilladt, at prøve de Beviisgrunde, som man anfører til Under-
 styttelse for den modsatte Meening, nyere end hidindtil er skeet, paa det at det
 kan blive lagt for Dagen, af hvilke troværdige Folk, og med hvilke klare Docu-
 menter, eller med hvilke enten overvevende, eller blot sandsynlige, eller og maa-
 skee uduelige Grunde der strides med. Det er min Pligt, ved hiine at tilkiende-
 give de Aarsager, som afholde mig fra at lade deres Vidnesbyrd gielde som til-
 strækkelig bevisende, og ved disse at undersøge, om de hidindtil ere ret bleve for-
 staaede og forklarede. Grundvolden for Bøderpartens Meening beroer paa for-
 skjellige Engellænders, Spaniers, Franzosers og Italieners Udsigende, som
 skal gjøre Alderen og Brugen af Krud og Artillerie upaatvivelig allerede før det
 Aar 1354. Med de øvrige S. 259. og f. anførte Nederlandere, Indiske, Ita-
 liener og andre, haver jeg intet at bestille, efterdi ingen af dem bestemmer en tid-
 ligere Epoche dertil, end 1354. og selgelig antager jeg deres Udsigende for sandt
 og gyldigt. Hiine mig modstridige Vidner vil jeg giennemnystrer ongefær efter

A 2

den

Chron. 4. B. p. 69. Barthol. Schönborner, Polit. l. 5. c. 9. p. 440. Jo.
 Leo, Hist. Prussiae l. 3. p. 166. Carl Meichelbeck, Hist. Frising. Tom. 2.
 p. 169. At jeg ikke skal tale om nogle historiske Ordbøger, som Moreri's
 og andres.

o) Selva de varia leccion l. 1. c. 8. ved Enden.

den Orden, i hvilken de selv anføre Lidene: Det er langt fra ikke mit Forsæt at ville formindste deres Antal; jeg er tværtimod gavmild nok til at formeere det, og legge som en Tilgiøvt trende til, der af andre ere forbigaade; vidste jeg flere, da vilde jeg ligesaa gjerne og aabenhjertig tilføje dem.

I. Den første af disse tre er den store Engelske Alderdomsforsker Wilhelm Camden, en Mand som Henr. Spelman kaldte Solem in antiquitatum nostrarum Zodiaco; denne Mand foregiver, at Kanoner havde allerede været seete udi Italien omtrent 33 Aar før 1347. (d. e. ved Aaret 1314.) og næsten ved samme Tid i Spanien; dog kaldtes de af de Lidens Skribentere, *dolia ignivoma*, Fire-flashing vefvells. f) Det gjør mig ondt for en Camdens Ære at see, at en saa urimelig Sætning er sluppen ham af Pennen. Hans saa kaldte Levninger (*Remains*) bleve A. 1674 syvende Gang trykte i London i Octav. Udgiiverne *John Philipot*, en Herold, og *W. D. Gent*, (formodentlig *William Dugdale*) anpræise denne Udgave paa Titelbladet, som much amended with many rare antiquities, never before printed: Disse Forbedrere tilskrev jeg ved første Øyekast det ovenansførte Sted; men tværtimod er den hele Artikel *Artillery*, S. 265-71. vel ikke at see i den første af Camden selv i London 1605. 4to besørgede Udgave; dog er den at finde Ord for Ord allerede i det følgende andet Dplag, som sammesteds, da han endnu levede, A. 1614. 4to er udkommet. Jeg kan derfor, hvilket gjør mig i Sandhed ondt, aldeles ikke antage den berømte Camden, som Vidne, da han er 300 Aar for nye, selgelig intet mindre end troværdig.

II. Det andet Vidne, ved hvilket sal. Gram S. 276. dog ytrer meere end een Tvivl, og det med stor Ret, er *Petrus* Biskop i Leon, hvis formeente Bog de rebus gestis Alphonsti *undecimi*, Regis Castellae, skal tilskrive Tunetanerne Brugen af lange med Jld tordnende Jern-Maskiner eller Tønder allerede før det Aar 1330. i et Sve-Slag med den Moriske Konge i Sevillen. Herved er meget at erindre: For det første, *Petri* Vidnesbyrd er enten sandt, eller falskt. Er det sandt, saa spørger jeg: Hvor kunde der

f) *Remains* p. 270.

der da i det 14de Aarhundrede foresalde et Svæslag imellem den sidste og Kongen af Tunis, da ingen Morisk Konge i Sevillien meere var til in rerum natura? Man veed jo, at Morernes Kongerige i Sevillien var blevet kuldkaftet allerede 1248. den 23 November, paa S. Clementis Dag g) under Kong Ferdinand den Hellige af Castilien, da de mistede deres Hovedstad, og derefter bleve uddrevne. Men set for det andet, at dette Foregivende var dog grundet, og man havde blot forset sig i at bestemme den rette Tid, saa vilde det bevise alt for meget, nemlig Brugten af Skydegevær allerede før Aaret 1248. Men de Argumenter, som bevise mere end de skal, due intet. For det tredie, vil det ikke være nogen mueligt at frembringe af Morernes med Jld tordnende Jern-Rør eller Tønder det mindste, som kunde ligne Kanoner, eller at forvandle hiine til disse. Thi hvad hiine egentlig have været, er aldeles ikke vanskeligt at afgjøre, men det er meere end bekiendt, at de en have bestaaet i andet, end saadanne Maskiner, som allerede vare blevne brugte af Saracenerne i Korstogene, ja mange hundrede Aar før dem af Grækerne, ikke til at skyde Kugler af, men til at udkafte paa deres Fiender den saa kaldte Græffe eller vaade Jld, som bestod af Naphtha og andre olieagtige Materier, hvilke endog midt i Vandet antændte sig og brændte, og vare meget vanskelige at slukke, hvormed de ikke allene ødelagte Menneskerne, men endog satte deres Beleyreres Skibe, Storm-Tøn, Katte, (d. e. Træ-Stilladser eller Skiermtage) og andre Krigs-Kedskaber i Brand. Herom vidste allerede Romerne noget h), men dets egentlig Tilberedelse skal først i det syvende Saeculo være opfundet af Callinico, en Syrisk Bygmester, og bragt til Constantinopel i). Det selv samme var bekiendt endnu lang Tid efter den opdagede Hemmelighed med Bøsskrudet; D. Johann Geiler von Reisersberg skriver f. E. i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede: "Die Feind brauchen das Kriechische Feuer, dann es brennet also fer, das es sich auch an den Steinen und an den Mauren anzündet, vnd mag von wasser nit geleschet werden k).",

g) Henrique Florez España sagrada Tom. 22. p. 147.

h) Plin. l. 2. c. 105. Ammian. Marcellin. l. 23. c. 7. Xiphilin. ex Dione &c. Vossii Obs. var. p. 90. f. Rink Diss. de Carrocis p. 8.

i) Jo. Zonaras Annal. Tom. 3. p. 73. Salmuth. in Pancirollum P. 2. p. 287. Meibom. rer. Germ. Tom. 1. p. 359.

k) Passion des Herrn Jesu fol. 77. b. Strassb. 1514. fol.

Maaden at udkaste denne Jld skede blot ved Hielp af Puste-Kor *D*), Steenslynger eller store Armbesser (petrariis & arcuballistis) hvis Afbildning kan sees hos *Stewechio m*) og Ingredientserne, hvoraf denne Jld bestoed, hos *Olao Magno n*). Saracenerne beriente sig af saadanne Redskaber i stor Mængde, som man sees af *Du Fresnes Glossario o*), af *Scriptoribus de gestis Dei per Francos p*), af *Vincentio Bellocacensi q*), og andre, og ellers bemerker ved *Beleyringer*, s. E. *Staden Akaron's* i Syrien, (fordum *Ptolemais*, nu omstunder *S. Jean d'Acre*) som den Ægyptiske Sultan *Melech Seraph* A. 1290. angreb, "cum innumerabili multitudine gentis, habente trecentas machinas tormentales, quae incessanter ignem, qui Graecus dicitur, injecerunt r);, Men følgende soleklare Sted af den Franske Kong *Ludvig den Helliges Historie* var meere værd, end alle andre, nye at betragtes, og fortieuer at indrykkes her i det væsentlige, efterdi det er skrevet af et *Widne*, som har seet Tingen med egne Øyne, nemlig *Seneschallen* af *Champagne*, *Jean Sire de Joinville*, som levede endnu A. 1315. og efterdi det fuldkommen afgier *Sagen*. Hans Fortælling om det, som blant andet er forefaldet ved *Damiata* A. 1250. lyder saaledes: "Vng soir aduint que les Turcs amenerent vng engin, qu'ilz appelloient la *perriere*, vng terrible engin à mal faire: & le misdrent vis à vis des chaz *chateils* que *Messire Gaultier de Cures* & moy guettions de nuyt. Par lequel engin ilz nous gettoient le *feu Gregois* à planté s), qui estoit la plus horrible chose que onques jamés je veisse — La maniere du *feu Gregois* estoit telle, qu'il venoit bien devant aussi gros que vng tonneau, & de longueur la queuë en durroit bien comme d'une demye canne de quatre pans. Il faisoit
" tel

D) *Carol. Laurbeck* diss. de igne Graeco p. 6.

m) *Comment.* in *Veget.* IV, 22. p. 266. Is.

n) *Hist. de gentib.* Septentr. l. 9. c. 5.

o) *Tom.* 3. col. 1307.

p) *Tom.* 1. p. 24. 125. 535. &c.

q) *Specul. historial.* l. 30. c. 82.

r) *Anonymi Leobienensis Chron.* l. 2. c. 865. *Tom.* 1. *Script. rer.* Austr. P. *Hieron.*

Pez. Denne ubekjante Forfatter beslattede sit *Verk* med *Karet* 1343.

s) i. e. en quantité, paa *Engelsk* plentifully.

“ tel bruit à venir, qu’il sembloit que ce fust fouldre qui cheust du
 “ ciel, & me sembloit d’vng grant dragon vollant par l’air: &
 “ gettoit si grant clarté, qu’il faisoit aussi cler dedans nostre ost
 “ comme le jour, tant y auoit grant flamme de feu. Trois foys
 “ celle nuytée nous getterent ledit feu Gregois o ladite perriere,
 “ & quatre foiz avec l’arbaleste à tour t).,, Herover gier *Du Fresne*
 denne Anmerkning: “ Dans les batailles de terre il y avoit des sol-
 “ dats, qui souffloient le feu Gregeois avec des tuyaux de cuivre
 “ dans les armées ennemies — On le jettoit dans des fioles & des
 “ pots — u) enfin on le jettoit avec des perrières & des arbalètes
 “ à tour x).,, Og intet kan være meere grundet. Uden at Tvivl have Mo-
 rernes og Saracenernes torduende og ildsprændende Tønder i Spanien været lige-
 saadanne Maskiner; Men hvor er nu efter foregaaende Beskrivelse den allermind-
 ste Liighed imellem dem og de nu brugelige Kanoner? Hvo haver nogentid seet,
 hørt eller læst, at man af et Stykke eller Bøsse haver udskudt paa Fienderne en
 Ild-Klump, fortil saa tyk som en Tønde, og saa lang som en halv Favn eller
 næsten halvanden Alen, liig en igiennem Luften farende Drage, og haver der-
 ved i deres Krigs-Hær, saa at sige, gjort Nat til Dag? Den kiære Stats-Raad
 Gram havde læst begge Steder, baade det hos *Joinville* og *Du Fresne*;
 ikke desto mindre gier han S. 277. Morernes Pusterer, Steenslynger og Arm-
 bøffer, som udsprødede Græs Ild, til Fyrmørsere, og kalder S. 278. deres
 brændende Materie, Græs Ild eller Naphtha, Bøsskrud, og det vel af en
 Overielse, som man ikke mgæe bebreude en Mand, der var bebyrdet med saa
 mange Forretninger og Arbejder som han. Med hvad Ret, lader jeg nu enhver
 efter Diesynet bedømme. Han havde vist nok ikke gjort det, dersom for det
 sierde, den Leoniske Bissop *Petri* rette Alder havde været ham bekiendt; men
 her manglede det ham aldeles paa Efterretninger. Thi det er gandske ugrundet, at
 hiin, efter S. 276. skal have beskrevet *Alphonsi* den ellevtes Bedrifter, efterdi
 denne Herre ikke er kommen til Verden før 200 Aar efter *Petri* Død. Den
 ulykke=

*) *Joinville* hist. du Roi Saint Louis p. 39.

u) vid. *Aegid. Roman.* de regim. Princ. P. 3. l. 3. c. 23. f. 127. edit. a. 1473. fol.

x) *Obsl. sur-la susdite histoire* p. 71. f.

ulykkelige, ved en anden Venlighed S. 245. anførte *Hieronymus Magius* siger tydelig: “Adeas Petri Sublanciae Episcopi (Leonem hanc urbem appellat) libros de rebus gestis *Alphonfi, qui Toletum expugnavit y*).”, *Pedro Mexia* bevidner det samme z); men nu var Erobreren af Staden Toledo ikke Alphonfus den ellevte, men Alphonfus den siette, og denne Erobring skede allerede Aar 1085. Søndagen, den 25de Maj a), just paa den Tid, da Biskop *Petrus* levede, som var denne sidste Konges Kantseler, eller Over-Capellan (major Capellanus, det er Cancellarius, Scriba primarius). Men da han forfattede Alphonfi Historie, var han endnu Munk, og kom først siden efter paa den Leoniske Bisppestol. Her er hans eget Vidnesbyrd: “Ego — apud coenobium, quod *Domus seminis* nuncupatur, habitum monachalem suscepi, ubi — mecum ipse spatiando revolvens, statui res gestas domini Adephonfi, orthodoxi Hispaniae Imperatoris, vitamque ejus carptim perscribere b).”, *Don Nicolaus Antonius* fremsætter disse Ord, og anfører tillige *Pelagium* Biskoppen til Oviedo, som levende paa samme Tid med vores *Petro*; og *Pelagius* beretter c), at *Petrus* og han selv havde otte Dage før Alphonfi Død (som faldt ind den 30 Junii 1109.) seet et foregivent Mirakel udi S. Isidors Kirke i Leon, nemlig at der var udsprunget Vand af Steene. Ydermeere bliver denne *Petrus Legionensis Episcopus* to gange nævnet ved Aaret 1106. udi *Historia Compostellana*, som A. 1765. først blev udgivet af *Henrique Florez d*). Hvorledes kan han altsaa efter alt dette kaldes til Vidne i en Begebenhed, som skal være forefalden meere end 200 Aar efter hans Død, henimod

1330?

y) Miscellan. l. i. c. i. p. 1259. Tom. 2. Thesauri crit. Gruter.

z) l. c. supra n. 5.

a) Catalogo de los Reyes de España f. 64. b. i den høystsiældne Bog: *Forus antiquus Gorb. Regum Hispaniae, olim Liber Judicum, hodie Fuero Juzgo nuncupatus*. En Madrid, 1600. fol. it. *Florez* España sagrada Tom. 2. p. 212. Tom. 14. p. 405.

b) D. *Nic. Antonii* Biblioth. Hispana vetus Tom. 2. p. 8.

c) In brevi compendio, s. historia p. 77. i den meget siældne Samling af *Don Prudencio de Sandoval*. “*Historias de Idacio, Isidoro, Sebastiano, Sampiro, de Pelagio Obispo de Oviedo, — nunca hasta agora impressas &c.* En Pamplona, por *Ni- colas de Assiayn*, impressor del Reyno de Navarra, 1634. fol. min. og i *H. Florez* España sagrada Tom. 14. p. 474.

d) Tom. 20. p. 63. 64.

1330? Og naar han haver talt om de Moriske med Jld tordnende Tønder før A. 1100, hvem vilde da af dem kunde giøre Fyrmerfere, som vare ladte med Krud? Hvorledes hiine allerede A. E. 238. have seet ud, beskriver *Herodianus* endnu tydeligere, end *Joinville*, hvor han handler om den af *Maximino I.* belejrede Stad *Aquileja*: “*Aquilejensës saxa desuper jaciebant, & miscentes picem sulphuri ac bitumini, in cavis vasis longa manubria habentibus*,” (*κοίλοις σκέυεσιν ἐμβαλόντες λαβὰς ἐπιμήκεις ἔχουσι*) *cum ea fervefecissent (πυρώσαντες) appropinquanti exercitui injiciebant, & imbris in modum densè & confertim inspergebant e*). Og disse *cava vasa* kalder *Vopiscus* *tormenta*: *Ignes etiam tormentis jaciuntur f*). Smedens jeg ved denne Anledning efterslaaer alle Spanske Historieskrivere, saa mange nemlig som jeg har kunnet overkomme, saa treffer jeg paa en saa latterlig Fejl hos de ubenævnte Forfattere, som efter Hr. Præsident *Henaults* Plan have udarbejdet l’*Abregé chronologique de l’histoire d’Espagne & de Portugal* (Paris, 1765. 8vo. 2 voll.) at jeg ikke kan forbigaae samme, endskjønt den aldeles ikke hører herhid. Sammesteds heder det: “En 1330. *Alphonse* oblige le *Roi de Grenade* à lui payer un tribut de douze mille *Roubles*,” g). Paa dette herlige Fundament kan engang i sin Tid en tilkommende Dr. *Heumann* den anden, eller en anden, ham i moden Dømmekraft lig lærd *Marktfriger* prale med den nye opdagede Sandhed, at Rubler have af Oprindelse været Moriske Mynter, som endelig formedelst et langvarigt Tog igiennem Europa ere komne fra Spanien til Russerne: Men for i Forvejen at hjælpe ham ud af Drømmen, saa tiener det herved til Esterreining, at disse *Roubles* ikke skal forestille andet, end *doblas de oro h*), doubles d’or, eller *Dubloner*, det er, efter vores Maade at tale paa, *Pistoler* eller *Louis d’or*. For det øvrige er den Leoniske Biskop *Petri* Bænk aldrig kommet i Trykken, og altsaa er det ingen Under, at man forgieves søger hans Navn i det Gesner- Simler- Frisiske Universal-Bibliothek, i den

e) l. 8. c. 4. §. 26.

f) In Aureliano c. 26. p. 218. edit *Salmas*.

g) Tom. I. p. 464.

h) *Juan de Villafan* *Chronica* de *Alonso XI.* c. 94. f. 53. c. it. f. 74. a.

i den Fresnoy-Merkenisse Fortegnelse paa Historiekrivere, i det flette Leipzigke eller Jacheriske Gelehrten-Lexico (hvis Reenselse fra Fejl vilde blive for vanskelig for meere end een Herculis Kræfter) og endnu i et Verk, hvis Udgiver jeg for denne Gang hverken vil nævne, eller karakterisere; Dog kiendte Forfatterne af Dictionnaire de Trevoux ⁱ) denne *Petrum*, og de føre ham gandske rigtig an. Han foranlediger mig tillige at melde et Par Ord om en anden noget sildigere Leoniss Biskop *Petro*, og det saameget meere, som jeg om denne kan se af en lidet bekiendt Kilde *k*). Denne hedte *Don Pedro Fernandez Cabeça de Vaca* (Koe-Hoved) som tilforn var en meget fornem Familie i Spanien, og er det maaskee endnu; Han var en Sen af Alvar Nuñez Cabeça de Vaca, som var een af de 13 Riddere af Santiágo-Ordenen, Stattholder eller Gouverneur over Xeréz de la Frontéra i Andalusien, og af Doña Teresa Vasquez de Méira: Om Sevilla, eller Xeréz de la Frontéra haver været hans Fødested, er uviist. I Aaret 1431. var han Erkebisckop og Domherre i Ecija, tillige Domherre i Valpuesta, blev 1440 Biskop i Leon, og døde sammesteds den 2 November 1471. uden at efterlade sig Skrifter.

III. Nu træder det tredie Bidne S. 256. og 275. frem: Ogsaa for dette er jeg usorfærdet, endskiont det vil koste mig langt meere Arbejde, end dets Forgængere; Samme Bidne kalder sig *Barthelemy du Drach*; han var Franssk Krigs-Skatmester i Aarene 1337 = 52. maaskee endnu længere, Af denne Mands Regninger for det Aar 1338. har *Carl du Fresne* bragt følgende Udtog for Lyset: “ A Henry de Faumechon pour avoir *poudres & autres choses nécessaires aux canons qui estoient deuant Puy-Guil-laume* „ *l*). Dette Sted er mange Gange bleven affkrevet og anført af andre, men ingen af dem har engang ladet sig falde ind at undersøge det, eller i det mindste videre at eftertænke det. Skeer det ikke af saadanne Personer, som rigtig ere forsynede med Hielpemidler, og følgelig ere bedre i Stand dertil end tusinde

i) Tom. I. c. 1663.

k) *Annales eclesiasticos y seculares de la Ciudad de Sevilla*, por *Don Diego Ortiz de Zuñiga*. En Madrid, 1677. fol. p. 310. 311.

l) *Glossar*. Tom. I. c. 1221.

finde andre, saa lader sig naturligviis ikke andet formode, end at en Undersøgelse af dette Slags er formedelst Magelighed tilfidesat, og at man haver skyet den Umage med en vidteløstig Efterforskning, som og virkelig i sig selv hverken er let eller behagelig. Til denne Examen vil jeg nu vove mig, saa got som jeg kan, og forelegge dem som troe eller forspare det *Du Drachiske* Vidnesbyrd meere end een Gordisk Lovlsknude til Oplosning: Maaskee en Alexanders Svoerd vil derved blive dem uundværligt. For det første kunde jeg indvende: Endskient jeg er intet mindre end vantroende i Henseende til Aarstallet 1338. efterdi *Du Fresne* tre eller fire Gange anfører samme *du Drachiske* Regning i Tillæggene til *Joinville* under de Aar 1337. 1339. 1341. *m*) Saa tør jeg dog i det mindste spørge, hvem vil gaae i Borgen for, at den som haver afkopieret Regningen, har læst enten Aarstallet, eller overhovedet den gamle Skrift ret? I det mindste giver *Furetiere* 1368. af 1338. Det være langt fra mig, at beskylde den store *Du Fresne* for selv at have begaaet en Forseelse herudi, lige saa lidet, som jeg legger den afsdøde meget nøyagtige Professor *Kappe* i Leipzig det til Last, at der udi et Werk *n*), som under hans Opsigt er blevet trykt, forekommer i Stedet for *Paternitas vestra*, *Pattas vera*, med Omhyggelighed udfrevet af et paa den Tid endnu temmelig nyt Munke-Brev. *Du Fresne* siger og ingensteds, at han selv har havt Originalen af den *Du Drachiske* Regning for Øyne. Jeg haver ikkun at bestille med hans Affriver, eller med den som maae have meddeelt ham Extract deraf; Og til at troe en saadan blindt hen, holder jeg mig aldeles ikke for skyldig. Kiendere af *Middel-Alderens* Skrift-Træk, veed bedre end jeg, hvor let endog meget øvede kan feyle derudi, og formedelst de usædvanlige Bogstav-Sammensnyelser, Ord-Forkortninger o. s. v. forledes til at tage et Ord for et andet. Jeg for min Deel bekiender, at jeg forlængst siden er bleven saa frygtisom for mange af de nye Kopiister, at jeg i betydelige Tilfælde ingenlunde haver Mod nok til at forlade mig paa dem, uden saa er, at Originalen tilligemed Kopien ligger mig for Dinene, saa at hiin ved Hielp af et Forstørrelses-Glas kan sammenlignes med denne. Dette just ikke almindelig brugelige Huusraad slaæer herudi fast aldrig feyl, og jeg anseer det som et sandt sacramentum;

m) Genealogie de la Maison de Joinville p. 16. og 28.

n) Neue Beyträge von Theol. Sachen, 1751. p. 190.

coram; Thi ellers gjør man sig til Slave af Uffrierverne, som oftest ere alt for ukyndige, doone og sønagtige, som neppe kan læse det de have for sig, meget mindre forstaae det, og som endelig naar det kommer til det yderste, for desto snarere at blive befriet fra Arbejdet, antager et quid pro quo. Den ærværdige Benedictiner, P. *Hieronymus Pez o*), fører herudi samme Klage over dem som jeg; Og P. *Henrique Florez* skaaner de ældre ligesaa lidet, naar han afmalder deres Uduelighed paa følgende Maade: “Vix aut non nisi experientiâ magistrâ, credi potest, quae & quanta fuerit veterum exscriptorum ruditas, qualis incuria, quaeve temeritas quidlibet audendi, recta pervertere, perspicua obnubilare, separanda jungere, jungenda dividere &c. p),, Dog til Sagen. En nøyagtigere Indsigt i den Du Drachiske Regning var saa meget meere at ønske, efterdi det i nærværende Sted blot kommer an paa et eeneste rigtig eller urigtig læst Bogstav, ved vis Forandring den deraf antagne Grundsteen vakler, og med hvilken det heele derpaa byggede System maae falde over Ende. Sammensætningen af Bogstaverne *dr* og *tr* fører mig paa dette Spor: Dersom i Stedet for *poudres*, det Ord *poutres* var ved et Microscopium tydeligt at see i Haandskriftet, saa vilde dette Sted ikke sige meere end: “Til Henrich af Faumehon, til store Klodfers, Biellers eller Blokkes Anskaffelse for de Steen-kastende Stormteyer ved Belevringen af Puy-Guillaume. ,, At man endnu paa den Tid haver ligesaavel med Slynge-Maskiner udkastet store Bieller, Klodse eller Blokke, som Steen, gotgier jeg med *Froissarts* Vidnesbyrd: “(Les affiegez au château d’Aiguillon en 1346.) gettoient pierres, pots pleins de chaux, *grans mérrains q*) & eaue chaude r).,, Og Jens Dolmer bekræfter det s). Førind jeg gaaer videre, kan jeg ikke andet, end ytre min Forundring, hvorfor *Du Fresne’s* Uffriever haver udeladt den store eller lille Penge-Sum, som af *Du Drach* er bleven ført til Regning for *poudres*

o) Script. rer. Austr. Tom. 2. p. 684.

p) Praef. in S. *Beati* Commentar. in Apocalypsin p. 42. (Matriti, 1770. 4to.)

q) *Merrains*. d. e. folivés, poutres, trabes & sudes. vid. *Du Fresne* in *Materiamen*, Tom. 4. c. 593.

r) vol. 1. ch. 121. p. 127.

s) I hans Anmerkninger over den Norske Hird-skraa S. 259.

poudures eller *poutres*. Blot deraf kunde man noksom slutte, om hiint eller dette var at forstaae, naar enten lidet eller meget var beregnet derfor. Thi Besse-Krudet var endnu 50 Aar derefter, og hvem veed hvormedet sildigere, en meget dyr og kostbar Ting. *Thomas de Walsingham* melder ved Aaret 1386. "Captae sunt — gunnae plures, cum magna quantitate "pulveris, cujus pretium praevaluit omnibus manubiis t).", Og paa det at ingen skal forekaste mig det strax derpaa følgende Ord *canons*, saa beder jeg kun om liden Taalmodighed; Paa sit Sted vil det af sig selv blive klart, hvad *Froissart* og hans Medaldrende, for Opfindelsen af Skydegevaer, mene med *canons* og *bombardes*, og hvad andre forstaae ved *gunnas*, *tormenta* &c. Endog sal. Gram selv bekiender S. 246., at disse deres Udrøff kunde vel betyde *trabucas* eller *petrarias antiquas*. For det første behøver jeg ikke videre at udføre denne Punkt.

Men jeg finder det ikke engang nødigt, at giøre den Indvending, at det Du Drachiske Skrift formodentlig er blevet urigtig læst; Jeg haver gandske andre i Baghold. Det var vel got, om man tillige kunde udfinde, om Slottet *Puy-Guillaume* virkelig var blevet belehret af Franzoserne A. 1338. og om denne Belehring var paa samme Tid bleven beskrevet af nogen. Herpaa haver jeg anvendt megen, men hidindtil forgieves Umage. Trykte Bøger strække i dette Fald ikke til, og hvor skal man søge Haandskrifter? Smidlertid vil jeg og antage dette Factum for sandt, efterdi jeg hos den anden Fortsetter af *Guillelmi de Nangis* Krønike, (en Mand, om hvilken jeg strax vil meide meere) finder et Sted, som synes at bekræfte det: Stedet er dette: "Hoc etiam anno " (1338.) in Vasconia aliqua castra per gentes Regis Franciae capiuntur, & maximè castrum munitissimum, quod *Penna de Agenesio* (vocatur) diu obsessum in deditioe recipitur u).", Alleeneste maatte man i Forveien ved det dunkle Navn *Penna de Agenesio*, atter udbede sig selv at see Haandskriftet; Men formodentlig haver Skribenten omverlet Navnene med hinanden af Slottet *Puy-Guillaume*, (thi saaledes staver

1) Histor. Angl. p. 323.

2) Tom. XI. Spicilegii Lucae D'Achery p. 775.

Abbé d'Expilly dette Ord *x)* og af Staden *Le Puy en Velay*, i det til *Auvergne* angrændsende Landskab *Velay*: Denne Stad hedte i gamle Dage *Anicium y)*, og heraf er rimeligviis det fordærvede *Agnesium* fremkommet. For Resten laae Slottet *Puy-Guillaume* tilforn i *Auvergne*, ikke meget langt fra Staden *Riom*; Det er nu omstunder ikke meere til, men forvandlet til en slet Flekke af 193 Huse, som vel er ubekendt for vore ældere og nyere Jordbeskrivere, naar man allene undtager *Bruzen de la Martinière*, men er dog at finde paa nogle, især ældere Landkort. Jeg antager da, som sagt, den *Parisiske* Regning af Aaret 1338. for rigtig, selgelig paa et Øyeblik for afgjort og vis, at Krud og Kanoner vare Franzoserne bekendte ved Belæringen af Slottet *Puy-Guillaume*, ja at Brugen deraf var den Tid indført og almindelig hos dem. Men er dette nu saaledes, saa spørger jeg ikke desto mindre for det andet, ved hvilket ubegribelige Underverk skede det da, at samme Nation havde neppe 7 eller 8 Aar derefter gandske forglemt begge Dele igien? Vel skriver *Froissart* ved Aaret 1345. "Le chasteau de Rochemilon estoit bien pourueu de soudoyers & d'artillerie z); Men efter hans Skrivemaade kan Artillerie her ikke forklares ved Kanoner, men ved Steen-kastende Maskiner; thi han legger strax derefter til: "Ceux de dedans géttoient bancs (her behøvede man igien at raadføre sig med Originalen; men formodentlig skal det hede blocs) " & grans barreaux de fer, & pots pleins de chaux,, (altsaa ingen Kugler) "sur les Anglois; Og Udfigendet af Præsident *Claude Fauchet*, som er een af de beste og tydeligste Beskrivere af de Gamles Krigerredskaber, ophæver al videre Tvivl: "Tous les instrumens de ject (comme balistes, dondaines, ribaudequins, espringardes, vulgaires, martinets) s'appelloient engins & artillerie a). Dog er dette ikke Hovedsagen: Mit Spørsmaal er, hvøraf kom det, at Franzoserne, esterdi

x) Dictionnaire geogr. de la France Tom. 5. p. 1022.

y) Civitas *Aniciensis*, quae vulgo nunc *Podium* dicitur. *Rigordus* de gestis *Philippi Augusti* p. 12. Tom. 5. Scriptor. hist. Francor. *Franc. du Chesne*. conf. *Andr. du Chesne* antiq. & recherches des villes &c. de France p. 706.

z) vol. 1. ch. 109. p. 115.

a) l. 2. de la milice & des armes f. 55. b. Conf. *Du Fresne* Glossar. T. 1. c. 743. f. it. *Menage* Dictionn. etymol. de la Langue Française Tom. 1. p. 96. b.

efterdi de allerede A. 1338. brugte Krud og Skydegevær, da ikke betiente sig deraf i en saa vigtig Tilfælde, da deres Riges Belfærd, ja deres politiske Existents, saa at sige, soveede i nyderste Fare? Jeg mener udi det berømte Feldtslag ved Cressy i Greffskabet Ponthieu. Her beder jeg, at en liden Udviigelse maae være mig tilladt: Dette Slag imellem dem og Engellænderne gik for sig, efter Wilhelm de Nangis Fortsetters Beretning, A. 1346. paa S. Ludvigsdag, Fredagen, den 25. Augusti; Men efter Johan Schönfelders, som strax nærmere skal blive anfert, og som selv haver været tilstede paa Balpladsen, som og Jo. Villani's, den ubenævnte Forfatters af Chronico Estensi b), Froissarts, Thom. de Walsingham's og Alberti Argentinensis c), Vidnesbyrd, Løverdagen, den 26. Augusti. Schönfelder betegner denne sidste Dag saa nye, som det immer er mueligt: "Mense Augusti die vice-
 "fimo sexto — juxta villam Kerfy — duravit praelium ab hora
 "vesperarum Sabbathi post Bartholomæi usque ad diem proxi-
 "mum sequentem ad horam nonam.," Og han har imod den Nangiske Fortsetter fuldkommen Ret; thi efterdi Paasken i Aaret 1346. faldt ind den 16. April, saa maatte Løverdagen efter Bartholomæi-Dag nødvendig være den 26. Augusti. En paa samme Tid levende Skribent, Neplacho, Abbed i Opatorow d), bekræfter det, i det han setter, at den ved Cressy dræbte Bøhmiske Kong Johannis Døds-Dag traf ind *in festo Ruffi*, det er Søndagen den 27. Augusti. Andreas du Chesne tager derfor meget fejl, naar han udgiver den 16. September for denne mærkværdige Dag e). Han bliver og derved igiendreven, efterdi det var ni Dage efter Slaget, det er, den 3. September, at Staden Calais blev af Kong Edvard belejret, som Walsingham udtrykkelig bemærker. Nu igjen til Sagen! De forhen nævnte sex ældste Beskriivere af Slaget ved Cressy, (thi den syvende, Jo. Villani, setter jeg her for det første tilside) melde ikke en Stavelse om Krud eller Skydegevær, enten paa den eene eller anden Side. Allerede omtalte Johan Schönfelder, en Østerrigsk Ridder, som i samme Slag hæftig blev saaret i Hovedet af en Puil, og som af-
 færdigede

b) Tom. 2. Murator. c. 459.

c) Tom. 2. Urstif. p. 136. it. Annal. Pistoriens. c. 517.

d) Tom. 2. Pez. c. 1040.

e) Antiquités & recherches &c. p. 445.

færdigede et eget Bud til Tydskland, for at bringe hans Vaarørende Tidende derom, beretter: “Ego Johannes, dictus Schönfelder, miles, haec
 “omnia praedicta nunciavi per latorem in Austriam: quia ego
 “interfui in eodem praelio in parte Regis Angliae, & fui vulneratus in dextera parte meae faciei, & adhuc longitudo quasi unius
 “digiti sagittae est in capite meo residens f).” Denne tapre Kavaleer, hvis Fortælling om Slaget er udførlig nok, for en at udelade nogen vigtig eller mærkkelig Omstændighed, skulde have forglemmt en for hans Venner saa uhort Ting, som Brugen af nys opfundne Jld=Gevær! Det var meget; Men han, ligesaa lidet som de fem øvrige paa den Tid eller kort derefter levende Forfattere, veed overalt ikke at sige af andet, end Bueskyttere, Armbøsser, Pile, Lantser, Strids=Dyrer, Koller og Slag=Sværd. Andre Arter af Vaaben og Børge ere dem gandske ubekjendte. Den allerede to gange omtalte anden Fortsætter af Wilhelm de Nangis Krønike, en paa den Tid udi Paris i Klosteret S. Germain des Prez levende ubenævnt Munk, er en Mand, af hvis hele Værk man tydelig seer, hvor meget han haver ladet det være sig angelegen, at optegne om hans Tids Begivenheder, besynderlige, og vel undertiden smaae Omstændigheder, hoorpaa for Exempel hans Beskrivelse over den saa kaldte sorte Død A. 1348 g). over de da indfaldende Kometer o. s. v. ere Prøver, og han bliver med Rette roest af Mr. de la Curne h) for hans Nøyagtighed og yderlige Kierlighed til Sandhed. En saa opmerksom Paapasser som denne var, havde vist ikke med Tausshed forbigaaet et saa overordentligt Phænomenon af Krud og Skydegevær udi Slaget ved Cressy. Men han melder blot følgende: “Anglici cum sagittis se defendentes — Rex Franciae Philippus — cum multis
 “Januensibus balistariis — Regem Angliae — est celeriter infecutus. — Anglicis cum sagittariorum fuorum magna multitudine preparatis. Dum autem nostri Gallici se ad pugnandum
 “disponerent, ecce subito pluvia de caelo cadens cordas balistarum Januensium — sic restrinxit, quod ipsi, quando trahere
 contra

f) Pez Script. rer. Austr. Tom. 1. c. 967. f.

g) p. 807 - 810.

h) Memoires de literature de l'Acad. Royale des Inscript. & belles lettres Tom. 8. p. 569.

“contra Anglicos debuerunt *balistas suas*, ex cordarum madida-
 “tione, restrictione & breuiatione tendere, proh dolor! minimè
 “potuerunt. Non sic autem de *sagittariis*, *arcubusque* Angli-
 “corum, qui jam ante pluuiam *bellum i)* expectantes, citius arcus
 “suos praeparauerant, appositis in capitibus *arcuum* cordis suis *k)*;
 “Et sic Januenses *balistarii* nullum tractum fecerunt de *balistis*
 “suis in illa hora &c. *l)*,” Forfatteren af Chronico Estensi beretter om-
 trent det samme; *Jehan Froissart* beskriver selsomme Slag vidtøstigere,
 beraaber sig paa *Bidner* som selv have været tilstede derved, og haver ikke et Ord
 om Bombarder eller Kanoner, hvorom han dog andre Steder ofte taler, men
 mestendeels kun ved Beleyringer og, som man vil finde, i en ganske anden
 Meening end den der tillegges ham *m)*. *Thomas de Walsingham*, en En-
 gelsk Benedictiner-Munk udi S. Alban's Kloster, ved Aaret 1440. *n)* stemmer
 neye overeens med de foregaaende, uden at lade sig merke med det mindste Spor
 til Krud eller Skydegevær; Han siger: (*Galli*) qui *gladios, lanceas, se-*
caures & sagittas Anglorum potuerunt evadere, cum Rege suo
 fugerunt *o)*. Da jeg ikke haver de følgende Franske Historiekskriivere ved
 Haanden, som: *Les grandes Chroniques de France*, vulgairement
 de S. Denis, Paris, 1476. *ibid.* 1493. *ibid.* 1514. fol. og *Nicole*
Vignier Sommaire de l'histoire de France, *ibid.* 1579. fol., saa
 vil jeg kun foretage mig saa mange af dem, som jeg haver for Dyne, for at opda-
 ge Opfinderen af den Fabel, at Engellænderne havde første gang brugt Kanoner
 ved *Cressy*. Hertil behøves just ikke meget af den sorte Konst. *Robert.*
Gaguinus p), som skrev A. 1497., *Nicole Gilles q)*, som levede under
 Ludevig

i) i. e. pugnam.

k) d. e. disse havde allerede før Regnen spændt deres Buer, og med Omhyggelighed holdt Strengene bedækkede.

l) p. 799 - 802.

m) vol. 1. ch. 129. p. 137. fs.

n) *Wm. Nicolsons* English historical Library p. 68.

o) Hypodigm. Neustr. p. 317. og hist. Angl. p. 166.

p) Annal. rer. Gallicar. l. 8. f. 79. a. (edit. Paris. 1500. fol.)

q) Chroniques & annales de France vol. 2. f. 10. b.

Ludvig den XI. til henimod 1520., *Paulus Aemilius r*), som døde 1529. *Bernard de Girard Sgr. du Haillan s*), 1576. *François de Belleforest t*), 1579. *Jean de Serres u*), 1608. *Scipion du Pleix x*), og *de Limiers y*) træde eensstemmig i de ældere Beyviseres Fodspor; De havde ingen andre Kilder, hvoraf de kunde øse. Ingen af dem vovede at giøre den mindste Tilføits til de forrige Fortællinger; Fornemmelig er *François de Belleforest* herudi saa forsigtig, at han giør ikke et Skrit, ja næsten ikke setter et Ord, uden at have fast Grund for sig; For hvilken Aarsags Skyld jeg i dette Stykke maae appellere i hans Navn fra *Du Fresnoy's* eller *Menkens z*) Dom, som beskyl-der ham for Lettroenhed. Men just i hans Tid fra A. 1559. til 1574. melder sig en nye ubedet Forbedrer; Denne er *Denis Sauvage, Froissarts* Udgiiver; En saa arm Synder, at han over det Ord *Mangonneaux* ved hiin *a*), giør følgende træstrige Mandglose: “Je ne vous puis dire la signification de ce
“ mot, — mais notez, qu'il à déjà parlé d'artillerie, & de bom-
“ bards, & de canons, au chap. 48.,” Dermed reber han selv sin bar-
bariske Ukyndighed i sit Moders-Maal; Han vidste en, at mangonneau be-
tydede en Steenslønge, fundibulum; Derfor gjorde han deraf Kanoner.
Saadanne Folk, som han, ere visselig de dueligste Folke og Forbedrere. Men
dersom han har Ret, saa kan man tillige bevise, at Kanoner have været brugte
af Venetianerne for Zara udi Dalmatien allerede A. 1203.: thi *Geoffroy de*
Ville-hardouyn, som selv haver været der tilstede, skriver saaledes paa sit
gode gamle Provenzalsk: “Et al matin alerent logier deuant les portes
“ de la ville, & si drecierent lors *perrieres* & lor *mangonnials*, &
“ lor autres *engins* dont il auoient assez: & deuers la mer drecie-
“ rent les eschieles for les nes *b*).,, Den første Kilde til alle efterfølgende

Fehlta-

r) *Historia Francorum* l. 9. p. 461. f.s) *Histoire generale des Rois de France* Tom. 1. p. 665. fs.t) *Annales de France* Tom. 2. f. 855. b.u) *Inventaire general de l'hist. de France*. p. 131. fs. (Rouën, 1647. fol.)x) *Histoire de France* Tom. 2. p. 478. fs. (Paris, 1648. f.)y) *Annales de la monarchie Française* P. 1. p. 188. f. (ibid. 1724. f.)z) *Verzeichniß der Historiensreiber* p. 215.

a) vol. 1. ch. 50. p. 58.

b) *Histoire de la Conqueste de Constantinople par les Barons François, associez aux Venitiens*, l'an 1204. f. 28. (Paris, 1585. 4to.)

Fenstgæller ligger i den falske Fortolkning af Ordet *mangonneaux*, og man kan deraf tydelig see, hvad for en lang Række af Bidsfareller og vrangne Fornuftslutninger i Historien et eneste ilde forstaaet Ord kan føre med sig. De hellige elleve tusinde Jomfruer i Celn ere derpaa, desværre! ikke det eneste Exempel. Imidlertid, efterdi *Denis Sauvage* hermed syntes at have opdaget en nye Sandhed, bifaldt *Papirius Masson* c) ham, og efter at have igientaget fra Begyndelsen af alt hvad de ældre Skribenter berette, gjorde han A. 1577. tilsidst denne Tilfats: "*Ligneis quoque bombardis emifere (Angli) candentes ferreas glandes, quibus equi, fessoresque terrerentur. Hoc genus tormenti multum eis ad victoriam profuit.*," Ignoranten *Denis Sauvage* var altsaa Opfinderen af Fablen og den gode *Masson's* Forfører; Men han var det ikke allene: Thi hvoraf kunde denne sidste vide den tilforn gandske ubekjendte Omstændighed med de gloende af Bøsser udskudte Rugler? Han havde den Florentinske Borger *Giovanni Villani* at takke derfor, som han og navnlig beraaber sig paa: "*Hactenus de pugna Cressiacensi ex libro XII. Joannis Villani, qui illa aetate vixit d).*," Nu er det Tid, saa nødig som jeg og vil, nøyere at tage denne sidste i Betragtning, som sal. Etatsraad Gram S. 257. og f. gjør saa meget af, og som virkelig er den eneste sandsynlige Stytte for hans Sats.

Han maae altsaa forestille det fjerde Bidne, endskjont der ved ham ikke IV. er lidet at erindre. Hans maaskee allerede utallige gange affkrevne tvende Steder ere følgende: a) "*Con bombarde che saettavano pallottole di ferro con fuoco, per impaurire e disertare i cavalli de' Francesi.* b) "*Senza i colpi delle bombarde che facevano si gran tumulto e romore, che pareva che Dio tonasse e).*," Er jeg frit sigge min Mening derom? Jeg er næsten færdig at holde dem begge for forfalskede, om ikke gandske for understukne. I det andet finder jeg en aabenbar Forfsiellighed fra *Muratorii* rigtigere Kopie af et andet Exemplar, end det almindelige; hvor

C. 2 det

c) *Annales Francorum*. I. 4. p. 414. (ibid. 1578. 8vo.)

d) ibid. p. 416. 417

e) *Nelle sue historie o diarii* I. 12. c. 65. §. 3. 4.

det seer saaledes ud: "*Sanza i colpi delle bombarde che facieno si grande tremuoto è romore che pareo che Iddio tonasse f*).", Ser lectiones variantes i mindre end halvanden Linie! Hvad kan disse andet end opvække den grundede Mistanke, at en sildigere Forbedrer, om ikke forfæltig Bedrageres Fingre maae herudi have været gækkæftige? I det mindste er det mueligt, at *Villani's* Berk kan længe efter hans Død, maa skee i sildigere Afsskrifter, eller ved en seener Ud-gave, have havt samme Skiebne, som uendelig mange andre, fornemmelig i et saadant Land som Italien. Efter *Muratorii* Forsikring fattes de tvende sidste Bøger i den første Ud-gave, som kom for Lyset i Venedig ved *Jacobo Fasolo*, 1537. in fol. og derudi have mange Fejl insneget sig; I den anden Ud-gave, sammesteds ved *Funtis*, 1559. fol. hvori hiine 2. Bøger findes, heder det paa Titellbladet: *nuovamente corretta*; Jeg frygter, at vi her have en selvkaldet *Correttore* at takke for meget, og maa skee for de tvende, tvivl-agtige Steder; Især da han c. 66. som det næsten vil synes, ikke uden Hensigt indrykker bombarde tredie og fjerde Gang. Men jeg vil dog tilstaae, at det med disse haver sin Rigtighed, at Esterretningen formodentlig er bleven *Villani* meddelt af nogle Officerer af hans Landsmænd, som vare komne tilbage fra Frankrig til Florenz; og alt dette saameget meere, efterdi hans Medaldrende, Forfatteren delle Istorie Pistolesi, ligeledes nævner to gange bombarde i Beskrivelsen over Slaget ved Cressy: "*Molti Gallefi — & altri affai con molte bombarde — assalirono lo campo del Re di Francia virilmente, facendo scoccare tutte le bombarde a uno tratto g*). Men, hvad kunde de begge selv i dette Fald være meere, end Bidner som allene havde hørt Sagen? Og hvad gielde saadanne? Kan man kalde dem troeværdige? (*Testis ex auditu fidem non facit*). Men deraf dog at ville udvinge den Wisshed, at Krud og Skydegevær, efter S. 258. maatte i det mindste have været dem bekiendte, som havde givet *Villani* Esterretning derom, vilde kun gaae an i dette Fald, naar man var forsikret om Virkeligheden at han selv havde skrevet begge Stederne; Men hvem haver seet hans eget Haandskrift? For hans formodentlige Forbedrer, et Par hundrede Aar efter ham, var Sagen visselig bekiendte

f) Antiqq. Ital. medii aevi Tom. 6. c. 514.

g) Tom. XI. Scriptor. rer. Italic. *Muratorii* c. 516.

bekjendt nok; men sandelig ikke for dem, som havde været tilstede ved Slaget, eller som levede i Nærheden derved; derimod boede *Villani* over 150 Mile derfra. For at forsvare ham og at forebygge alle muelige Udslugter imod ham, bliver S. 258. ingen Umage sparet; thi allene paa hans Udsigende skal Sandheden beroe. Men set nu, at Krud og Skvts havde været bekjendtgjort ongefær Aaret 1347. udi Florenz ved Officerer som vare komne tilbage derhen; saa var det jo en ubeskrivelig Esterladenhed af Florentinerne og de øvrige Italienske Republikaner, at de ikke strax gjorde sig en saa vigtig Opdagelse til Nytte i de den Tid næsten uophørlig varende Krige, eller rettere *Batrachomyomachier*, imellem Belferne og Gibellinerne. Her kommer mig *Villani's* kjædelige Broder og Fortsetter, *Matteo Villani*, ret til behøflig Hielp: Samme beskriver ligeledes Slaget ved *Cressy* meget udsørlig, uden at melde det ringeste Ord om *bombarde* eller *pallottole di ferro*; Han siger allene: “(G^l Inglefi) — con lo ordine dato a gli *arcieri*, senza perdere colpo di loro *saette*, fe-
 “ diuano i cauagli, e caualieri de' Franceschi. — I Franceschi
 “ è i loro caualli erano piu stanchi, e magagnati delle *saette*, de
 “ g^lInglefi ^b).”, Jeg maae ikke forglemme, at denne samme *Matteo* tager feyl af Aaret, og udgiuer 1347. i Stedet for 1346. i hvorvel han bemerker den rigtige Dag, den 26. Augusti. Men han er mig endnu videre nyttig, i det han udi det Tidsrum fra 1349. til 1353. anfører syv Exempler paa Beleyringer i Italien, hvorudi man ikke finder andre, end de ældgamle Storm- og Forsvars-Redskaber, hvormed man udfkjød Pile, udkastede Steene, Klodser og Potter fulde af Kalk, overøste Fienderne med kaagende Vand, o. s. v. Paa et eneste Sted i Beskrivelsen af *Pistoiae* Beleyring, A. 1351. udtrykker han sig saaledes: “(I Pisto-
 “ lesi) *armarono le mura di bertesche*, è di ventiere, e dentro
 “ vno largo corridore de legname, e fornironlo di pietre, e di
 “ legname, e di pali da gittare, è di traue sopra i merli, e a pie
 “ delle mura feciono intorno molti fornelli con caldaie, per appa-
 “ recchiare acqua bollita per gittare sopra coloro che combatteffo-
 “ no. E apparecchiarono *calcina viua in poluere per gitta-*
 “ re

b) Istorie l. 1. c. 22. p. 16. 17. (Firenze, nella stamperia de' Giunti, 1581. 4to.)

“*re &c. i).*”, Men man seer, at *poluere* her ikke betyder andet end Støv af Kalk. Saaledes fastede man f. E. til Søes Potter fulde af Kalk ind i de fiendelige Skibe, som *Aegidius Romanus* melder: “*De calce alba (pulverisata) habeant multa vasa plena, quae ex alto sunt projecta in naves hostium. Quibus, ex impetu projectis & fractis elevatur pulvis -- & subintrat hostium oculos, & adeo offendit eos, ut quasi coeci videre non possint, quod in bello navali est valde periculosum k).*”, Lad det endelig saa være, at *Giovanni Villani's* Udtryk: “*con bombarde che saettavano pallottole, di ferro con fuoco*, komme fra ham selv; Saa lade de sig ikke desto mindre anderledes udlegge, end man hidindtil har forstaaet ham, nemlig saaledes: De udsfydes de brændende eller gloendegjorte Jern-Kugler af deres petrariis eller arcubalistis, hvilke *Villani*, ligesom *Froissart*, har kaldet bombarde, og *Giacomo Pergamino l)* haver forklaret hans *pallottole* ved *palle da balestra*, ligesom just den samme *m)* anfører af *Dante* det Udtryk *scoccare il balestro*, hvilket forhen S. 20. bliver tillagt Bombarderne, og derhos betegnet ved *fuoco* almindelig Jld, men ikke saadan som er fremkommen af antændt Krud. At det haver været brugeligt, med Armbøssen at udsfyde saavel Blye-Kugler, som brændende eller gloende Pile, bliver S. 274. 275. af sal. Gram selv tilstaaet, og skal neden under endnu videre bevises. *Claudianus* siger allerede:

Glandes Baleari spargere fundâ n);

Og *Richardus Bartholinus Perusinus:*

— — Stat moenibus altis

Horrida sulphureis fervens ballista sagittis o).

Det

i) l. i. c. 98. p. 77.

k) De regim. Princ. P. 3. l. 3. c. 23. f. 128. a.

l) Memoriale della Lingua (Venez. 1602. fol.) P. 2. p. 47.

m) P. 1. p. 90.

n) Panegyri. in III. Consulatu. Honorii, v. 50.

o) Austriad. lib. 7. p. 595. Tom. un. Reuber.

Det er let at bevise begge Dele med Exempler af det 14de Aarhundrede: *Annales Corbejenfes* berette: "a. 1316. Petrum Dingsted à venatore "ex improvifo *globulo plumbeo* trajectum fuisse p). Dette er visselig ikke skeet med noget Skydegevær, som S. 274. selv bliver antaget. A. 1341. belejrede Markgreve Friderich i Meissen Staden og Slotet Nebra i Thüringen, og opbrændte hiin ved indkastede gloende Pile (per ignea jacula) "do liez her "füer yn die stat schissin, vnde brante sy regne v; q). Samme Markgreve satte 1346. Staden Salze i Brand med brændende Pile, (*sagittis igneis*): "do hiez her dy synen füer in schissin, das begirten r) sy, do her das sach, do "liez her eme eyn Armborst langin, vnd schoz do selber füer in, do schossen sy "eme noch mit füerphilin s). Camden foregiver, at Kuglerne (uden Tivol af Bly) som man udkastede med Slynge, vare formedelst den voldsomme Luftbrækning blevne glødhede, ja endog smeltede t). Dog dette fører mig alt for langt bort fra mit Dnemeed; Jeg vender tilbage til *Villani* og *Masson*. Selv denne sidste ere hiins *bombarde* forekomne betænkelige: Desaar sag fikker han *lignae* ind, og giver med dette genere *tormenti*, som han kalder det, tilkiende, at han ikke meener andet, end Steenslynge af Træ, som man efter hans Indfald havde betient sig af ved Cressy til at udskyde gloende Jernfugler med, for at indjage Franzoserne desto større Skræk. Ligesaadanne "tormen- "ta, eller *machinamenta*, quae saxa jactu egerebant, finder man allerede hos *Saxonem Grammaticum* u), ligesaa vel som hos *Radevicum* og *Othonem Frisingensem*, og *Steph. Jo. Stephanus* x), forstaaer der ved gandske rigtig "catapultas, balistas & id genus alias machinas, "quae jaculandis saxis inserviebant., Da man nu med disse kunde udskyde gloende Kugler uden Krud, saa fattes her alt Veris, at *Villani* haver vidst

p) Tom. 2. Script. rer. Brunsvic. *Leibnit.* p. 513.

q) *Jo. Robte Chron.* Thuring. Tom. 2. *Menken.* c. 1792. cf. Erphurd. Antiqq. Veriloquus, ib. c. 504.

r) i. e. de vegrade sig derved, (Den uerfarne Kopiist haver her læst b for w.)

s) *Jo. Robte* l. c. c. 1801. cf. c. 332. & Tom. 3. c. 339. 1317.

t) *Remains* p. 271. efter Seneca, quæstion. natural. l. 2. c. 57. "Liquescit excussa "glans fundâ, & attritu aëris veluti igne distillar.

u) lib. 12. p. 244.

x) Not. uber. in Sax. Gramm. p. 232. it. *Ponzani* Origg. Franc. l. 6. c. 20.

vidst noget af det sidste, i Fald han og skulde være den sande Forfatter af begge meerberørte Steder. Hans ubedeede Forbedrer havde dog kundet være noget forsigtigere, og tilligemed indskjede et par Ord om Krud; Saa vilde hans Efterfølgeres Triumph have været fuldkommen; Men lad det nu være som det vil, saa havde nu de Herrer Franzoser en *Villani's*, en høilærd *Denis Sauvage's*, en vel forsigtig, men dog tvetydig *Masson's* Autoritet for sig. Den første anfører *Claude Fauchet* allerede A. 1600. som upaarvølelig giældende y). Den hele Hob af de efterfølgende Skribentere af hans Nation, bemestrede sig strax under deres Anførers, Helten *Vetsinds*, Jæne den Romanske Opdigtelses Mark: *Jffkun* tvende af dem, de Herrer *von Larrey* og *Rapin-Thoyras*, ere at undtage: *Hiin* setter: “*On dit*, que ce fût la premiere fois qu'on se servit du canon dans les batailles &c. z).”, Denne siger: “*On prétend*, que ce fût dans cette memorable bataille que les Anglois commencèrent pour la premiere fois à se servir du canon, dont l'usage étoit encore inconnu en France. - Quatre pièces, qu'ils avoient placées sur une petite colline, firent une si grande exécution parmi les troupes Françoises, & leur inspirèrent tant de terreur, qu'on attribua en partie le succès de cette journée à la surprise que causa cette nouveauté a).”, Men imidlertid havde andre ikke allene gjort en fuldkommen Vished af *On dit* og *On prétend*, men endog *Tid* efter anden udpyntet deres *Tabel* med skønne rhetoriske Blomster. *Mr. de Mezeray* formaner os, vel at merke: “Que les Anglois avoient en cette fameuse journée quatre ou cinq-pièces de canon, qui donnèrent bien de l'épouvante, car c'étoit la premiere fois qu'on eust vû de ces machines foudroyantes dans nos guerres b).”, *Abbeden de Choisy* sandt endog herpaa endnu noget at forbedre: “*Edouard* s'étoit posté sur une éminence - il y avoit fait placer quantité de canons

y) De l'origine de la milice Françoisé & armes l. 2. f. 57. b.

z) Histoire d'Angleterre Tom. 1. p. 685.

a) Histoire d'Angleterre Tom. 2. p. 196. Afskrivet af *Dalin*, Geschichte des Reichs Schweden 2 Th. S. 378.

b) Abregé chronol. de l'histoire de France Tom. 2. p. 537. Afskrivet af *Pufendorf* i hans Introduction à l'Histoire de l'Europe Tom. 1. p. 280.

“ *nons ou bombardes*, qui lançoient des *boulets de pierre*, &
 “ comme on avoit inventé depuis peu ces sortes de machines,
 “ les chevaux des François épouvantés du feu & du bruit, — met-
 “ toient tout en désordre c). J Bredden staaer til Beviis: *Jean Vil-*
 “ *lani*, 12, 65., Denne sidste *pallottole di ferro* og *Massons* can-
 “ dentes *ferreae* glandes bleve altsaa omffabte til Steen-Kugler, esterdi
 Hr. Abbeden havde forglemt at lukke Dymene op. Den ærværdige Fader *Daniel*
 gif dristig fort paa samme Bane: “ *Le Roi d’Angleterre avoit du canon*,
 “ & il ne paroît pas que les François en eussent dans cette occasion.
 “ — Peut-être que voulant atteindre ce Roi qu’ils poursuivoient,
 “ ils avoient apprehendé de retarder leur marche, en trainant après
 “ eux cette espèce de nouvelle artillerie. *Ce qui est certain*, c’est
 “ qu’elle étoit déjà en usage en France; On le voit par un registre
 “ de la Chambre des comptes à Paris (v. e. *Du Drach’s* d). Med
 ligesaa stor Sandshnlighed havde han fundet slutte, at det Franske Artillerie var
 fra 1338. af blevet staaende for Puy-Guillaume, og at det var blot bleven for-
 glemt at afhente det derfra. *Louis le Gendre* var ligesaa vis paa sin Sag:
 “ C’est dans cette bataille que l’on s’est servi de canon pour la pre-
 “ miere fois. Edouard en avoit cinq piéces, qui ne cessèrent de
 “ tirer avec d’autant plus de succès, que ces foudres de Guerre
 “ étoient inconnûes aux François e)., Hvor bliver her *Du Drach’s*
 Regning af? Fire eller fem Kanoner i et saadant Slag, som det ved *Cressly*,
 vare for saa for Hr. *de St. Foix*; Der maatte usejlsbar have været sex af dem:
 “ *Six piéces de canon* qu’ Edouard avoit placées au haut de la colli-
 “ ne &c. f). I hvorvel han, som man seer, citerer *Rapin-Thoyras* blot
 af Hukommelsen; En Magelighed, hvorfor jeg vil have enhver troelig advaret,
 som giver sig af med historiske Materier. Endelig Hr. *David Hume*, som
 antog alt det foregaaende ugrundede Svæds af Franzoserne som et Evangelium,
 gav dem Bisald; og endskjønt han af Begyndelsen kun sagde: “ *It is related*
 “ by

c) Histoire de Philippe de Valois & du Roi Jean I. 3. p. 164.

d) Histoire de France. Tom. 4. p. 2. pag. 156.

e) Histoire de France Tom. 2. p. 467.

f) Essais historiques 3. P. p. 168.

“ by some historians, that Edward -- employed a new invention
 “ against the enemy, and placed in his front some pieces of artille-
 “ ry, the first which had yet been made use of on any remarkable
 “ occasion in Europe; saa blev dog Sagen ham strax under Hænderne en
 fuldkommen Visshed: “ *This is the epoch* of one of the most singular
 “ discoveries g).,, Og paa det man ikke skal troe, at han har denne nye
 Sandhed af sig selv, saa vil jeg vise ham den Kilde, af hvilken han haver øst:
Nouvel abregé chronologique de l'histoire de France, Paris,
 1746. 8vo. p. 164. “ 1338. *Epoque des armes à feu*, prouvée par
 “ un compte de *Barthelemy du Drach*, Trésorier des guerres,
 “ rendu en 1338.,, Ja vel, prouvée, som vi have seet. — Difficile
 est satyram non scribere. Saa tilforladelige ere de nye Historiekrivere,
 naar man sammenligner dem med de ældere. Vilde nogen paa denne Maade
 kaste Digteren *Voltaire*, som for kort siden gik til sit Sted h), i en Probeer-
 Degel, saa vilde det løbe slet af med denne elendige historiske Fuskler, hvis eneste
 Hensigt var, som mange andres, at drive borgerlig Næring med Lærdommen.
 Men hvor kan det gaae anderledes til, naar den ene af slige Boghandlernes
 Dagblomere affriver den anden, den første den beste, paa en Trøvedus uden
 Overlæg og Eftertanke, og paa det at man ikke skal merke saadant, forandrer
 blot her og der en Talemaade, eller drejer Ordene anderledes: Saaledes blive,
 til Skam for mange nye Romanskriivere, Usandheder med Usandheder jo længere
 jo meere opdyngede for Efterverden og Magazinet af de historiske Contrabande-
 Vare beriget. Iblant alle nyere befalde *P. Barré* i) og *D. T. Smollet* k)
 mig bedst. Begge merke Lunten, og værdige derfor den opdigtede Nærværelse
 af Kanoner ved *Cressy* ikke en eneste Stavelse. Vist nok den klogeste Methode
 at igiendrive urimelige Indfald paa med Eftertryk! Men jeg vil gaae saavidt,
 som jeg nu immer kan. Alle mine Modstandere, Jøder og Græker, fra *Denis*
Sauvage indtil *David Hume*, maae dog have ret; Ethvert af deres Ord
 maae være den rene Sandhed, og om de vil, et Drakel; Jeg beder dem kun alle
 til-

g) History of England vol. 2. p. 196.

h) Apostolernes Gjerninger I, 25.

i) Histoire generale d'Allemagne Tom. 6. p. 650. f.

k) History of England vol. 3. p. 403 - 412.

tilsammen i Forveien at udruste sig imod mit sidste Argument, og vel at skierpe deres Vaaben derimod. Dog førend jeg træder frem med dette, maae jeg endnu et Øyeblik opholde mig ved det Aar 1346. Umiddelbar paa Slaget ved Cressy fulgte Beleyringen af Staden Calais. Vilhelm's *de Nangis* Fortsetter forsikrer, at de belejrede havde tappert forsvaret sig *per machinas & alia genera ballistarum l)*. *Froissarts* Beretning derom lyder saaledes: "Le Roi d'Angle- terre fit charpenter -- un chastel -- & le fit bien pourueoir de " *pringalles, de bombardes, d'arcs & d'autres instrumens. -- Il " fit traire sa naue par deuers les Dunes, & bien garnir de bombar- " des, d'arbalestes, d'archers, d'espringalles & de telles choses m)*.,, Jeg vil indrømme, at Kong Edvard har taget fire, fem, sex, eller efter *Abbé de Choisy*, hans hele Mængde Kanoner med sig derhen; Hvorledes gif det da for Himlens Skyld til, at Franzoserne igien forglemte deres Kanoner, hvormed de otte Aar tilforn havde beskudt Puy-Guillaume, og lode en dem saa vigtig Plads som Calais, dermed være uforsynet? Nu til det sidste Argument! Var Krud og Skydegevær bekendte og i Brug hos Franzoserne siden 1338. eller kom de i det ringeste 1346. første gang for Dyne hos Engellænderne, som en hine gandske fremmed Opfindelse, saa spørger jeg endelig: Ved hvilket igientaget Mirakel skede det da, at de ellers saa snilde Franzoser endnu ikke inden de ti følgende Aar havde lært deres Fiender en saadan Kunst af, eller efterfulgt dem? Og hvorledes kunde de samme A. 1356. allerede gandske være geraadne i Forglemmelse igien hos Engellænderne? Ti Aar efter Slaget ved Cressy, Mandagen den 19 Sept. n) 1356. leed Franzoserne det skrækkelige Nederlag ved Poitiers, da deres Konge Johan blev fangen af Edvard, den saakaldede sorte Prints af Wallis. Alle Beretninger af de da levende Beskrivere af denne store Begivenhed, vise ikke det mindste Spor til Krud eller Kanoner: Fortsetteren af *Guillelmi de Nangis* Krønike o), som derover, imod sin Sedvane, ikke er omstændelig, *Matteo Villani*, p) *Froissart* q), *Thomas de Walsingham*, som for-

l) p. 803.

m) vol. I. ch. 144. p. 151.

n) *Matteo Villani* tager fejl, naar han foregiver Mandagen, den 18 September; thi denne faldt ind A. 1356. paa en Søndag.

o) p. 826.

p) l. 7. c. 17. 18. 19. p. 381. fs.

q) vol. I. ch. 159. p. 169.

tælle samme udførlig, vide her, ligesaa lidet som deres Efterfølgere *Gaguin, Gilles, de Belleforest, du Haillan, de Serres, Du Pleix* og *de Limiers*, ikke det ringeste om nogle andre Vaaben, end de fra gammel Tid af brugelige Buer og Pile, Lantser, Koller, Slag-Sværd, Strids-Drør og deslige; Alle Arter af Ildgevær ere dem indtil den Tid endnu immer ubekjendte; I Særdeleshed haver *Thomas de Walsingham* følgende merkverdige Sted: “*Cum sagittarii Principis omnes sagittas suas expendissent in Gallicos, moniti sunt per Comitem South-folciae lapides tollere & in Francos mittere, unde magna horum multitudo ictibus saxorum prostrata perit. — Primo fractis lanceis cum gladiis, securibus & bipennibus rem egerunt r).*”, Og paa et andet Sted melder han: “*Armati pausarii & ballistarii in numero excessivo — cum sagittarii nostri omnes sagittas expendissent, in hostes leuauerunt de agro petroso lapides s).*”, *Paulus Aemilius* følger ham og de foregaaende troelig: “*Primae aciei equites lanceis in Anglos impetum faciebant — equi sagittis undique volantibus, pauci imperterriti ad equites hostium perrupere — Altera Anglorum ala propinquum tumulam cum mille sagittariis circumuecta — alibi fustibus, alibi strictis gladiis dimicatur t).*”, *Papirius Masson* selv bisfalder dem uden nogen Tilfats: “*Equitibus nimbo sagittarum obrutis — Angli continenter jaculantur, & illa veluti grandine aciem fundunt u).*”, Men det allerbesynderligste er, at alle nyere Udskrivere, saa mange jeg kiender, fra *Masson* af indtil *Hume*, have her ved et nyt Vunderverk paa eengang tabt deres Hukommelse, da de underholde os med deres Beskrivelser over Slaget ved *Poitiers*. De, som saa tilforladelig vidste, at Krud og Skydegevær havde havt deres upaatvovselige Tilværelse ved *Cressly*, lade nu derover en almindelig Taushed herske ved *Poitiers*. En klar Tilstaaelse, at man endnu i Aaret 1356. vidste slet intet af Kanonernes Brug i Frankrig, findes en allene i *Paul Hay du Chastelets Histoire de Bertrand*

r) Hypodigm. Neustr. p. 321.

s) Histor. Angl. p. 172.

t) Histor. Francor. l. 9. p. 469.

u) L. 4. p. 434.

trand du Guesclin, Connestable de France x); Men desuden fremvise sig og udi andre Tilfælde aldeles ingen Kiendtegn ved disse, ja endog noget sildigere Tider, hvoraf man med Grund kunde slutte, at hiine den Gang brugtes. *Froissart* handler i det samme Aar 1356. om Belenringen af Staden Romorentin i Sologne, og skriver: “ *Les archers (Anglois) se tenoient sur les fossez & trayoient si uniment, qu'à peine osoit nul apparoir aux defenses: & aucuns nageoient sur huis & sur clayes, pqs, hoyaux, arcs & sagettes en leurs mains: — Ceux qui estoient au dedans, gettoient pierres grosses & pots pleins de chaux. — Près du Prince de Galles fut occis un Escuyer, appellé Bernard, d'un geët de pierre. — S'imaginerent aucuns subtils hommes, que pour traire & lancer, on se trauailloit en vain: & ordonnerent à porter canons en auant, & à traire en aqueteaux & à feu Gregeois dedans la basse - court; si que toute la basse - court fût embrasée y).* „ At han her ikke forstaaer andet ved *canons* end Steenfastende Maskiner, bliver uimodsigelig klart af den Tilfats *en aquereaux* og Græsk Ild. Over det første Ord gier *Denis Sauvage* atter en meget smuk Anmerkning, nemlig: “ *C'est la premiere fois que j'aye leu ce nom; & ne vous puis dire que c'est proprement.* „ Da han ikke ret kunde læse den gamle Skrift, saa affrev han falsk *aqueteaux*, istedet for *acquereaux*; Men *acquereaux* eller *akeros* ere ikke andet end instruments de guerre pour jeter des pierres z). Fremdeles heder det hos den Nangisste Fortsetter: “ *1358. Rex Navarrae contra villam Meldun cum machinis infiliens a)*; Hvilket *Froissart* forklarer indeligere saaledes: qu'on y fit amener de Paris foison *d'engins & espringalles*: qui nuit & jour gettoient dans la forteresse b). „ Førstomtalte Fortsetter melder ved Aaret 1360: “ *Munita ecclesia cum balistis & aliis defensionibus bonis — (eam) paraverant optimè cum balistis, fundis & lapidibus,*

D 3

x) p. 23. (Paris, 1666. fol.)

y) vol. 1. ch. 158. p. 168. f.

z) *La Combe Dictionnaire du vieux langage Francois* p. 7.

a) p. 850.

b) vol. 1. ch. 197. p. 204.

“*dibus, & aliis instrumentis bellicis ad fortiter resistendum -- ini-*
 “*mici Anglici machinas paraverunt festinanter ad projiciendum*
 “*lapides super eos c.)*,” Her finder jeg endnu A. 1360. ingen Kan-
 ner i Frankrig; Og det var ingen Under; thi efter *Petrarchae* Vidnesbyrd
 fra 1366. erat haec pestis *nuper rara*, det er, endnu for saa Nar. Sal.
 Stats-Raad Gram haver S. 266=272. givet sig en usædvanlig Umage for at ud-
 finde det egentlige Nar, i hvilket *Petrarcha* kunde have skrevet bemeldte Ord *d*).
 Det gier mig virkelig ondt, at see ham anvende syv fulde Sider paa en saa men-
 sommelig Undersøgelse, og dog tilsidst ikke at treffe det rette Nar; *Muratorii e*)
 og den ham efterskrivende lærde Benedictiner, *Petri Carpentier's f*) For-
 skælle er endnu større, da de begge vil giøre bemeldte Sted ældre end 1344.
 Men imidlertid var Bestemmelsen af det egentlige Nar skeet deels forlængst siden
 af *Petrarcha* selv, deels snart efter hans Død, og var i det mindste siden 1715.
 offentlig bekiendt i Tydskland. *Petrarcha* selv bemerker denne Tidspunkt nye,
 naar han skriver: “*Bello hoc, quod inter Gallum - ac Britannum*
 “*Regem sex jam lustris agitur g.)*,” Men Krigs-Uroelighederne imellem
 begge havde taget deres Begyndelse A. 1336. Tredive Nar derefter havde *Pe-*
trarcha næsten naaet Enden paa sin anden Bog de remediis utriusque for-
 tunae. Sandt er det, at den endnu nærmere Efterretning herom ligger
 skjult paa et Sted, hvor ingen saa let skal falde paa at sege den, nemlig i For-
 tegnelsen paa forrige General-Superintendent i Svensk Pommeru, D. Joh.
 Friderich Mayers efterladte Bogsamling *h*). Denne lærde eiede et Haand-
 skrift paa Pergament, hvorudi stoed: “*Francisci Petrarchae opus de re-*
 “*mediis utriusque fortunae, ab eo concinnatum a. 1366.*
 “*Scriptus est codex a. 1417.* Saa liden Vanskelighed var der ved at af-
 giøre denne Punkt; Men jeg maae endnu et Diebtik blive staaende ved *Petrar-*
cha: Denne fortreffelige Mand blev A. 1360. sendt til Frankrig af nogle Ita-
 lienske

c) p. 867 - 69.

d) de remed. utriusque fortunae l. 1. c. 99.

e) Tom. 2. Antiqq. Ital. med. ævi c. 514.

f) Supplement. au Glossar. Cangian. Tom. 1. c. 581.

g) de remed. utr. fort. l. 2. c. 96.

h) p. 721. (Berol. 1715. 8vo.)

kienſke Fryſter, for i deres Navn at ønske den fra Engelland nylig tilbagekomne Kong Johan til Lykke med hans igien erlangte Frieſhed. Hans Gefandtſkab varrede tre Maaneder i). Siden efter, omtrent 1363. beſkrev han i et Brev til Erkebifpen *Guidonem Septimum* i Genua, Frankrigs forſtyrrede Tilſtand, iſer den i Paris; Og her taler han iblant andet alleneste om det ældgamle Krigs-Redſkab Stormbulke (*arietes muris impacti resonant k*) uden endnu A. 1360. at have ſeet det mindſte af Skjts: Et Brevtis paa, hvor *rara haec peſtis* endnu paa denne Tid maae have været. Og hermed ſtemmer *Froiffart* fuldkommen overeens; Han ſkriver ved Aaret 1358. “Les Seigneurs de l'oſt firent charier les *engins* d'Amiens & d'Abbeville, & aſſeoir devant S. Valery: qui *gettoient groſſes pierres* - ceux de dedans auoient des *canons* & *eſpringales*. Ils liurerent maint grand aſſaut, par *engins* & *autres inſtrumens*. — Le Sire de Baciens, Picard, — fut feru d'un *carrel d'eſpringalle*: ſi mourut. Ceux de dedans auoient ſi grande planté d'artillerie, qu'on ne les pouuoit aſſaillir ſans grand dommage l). Den ſamme ſetter ved Aaret 1360. “que deuant le chateau de Chargny en Dormois, le Sire de Mucident (Chevalier Gaſcon) fut feru tellement d'un *get de pierre* ſur ſon bacinet, que la tete fut effondrée & en mourut. Endnu 1364. er ikke det ringeſte Spor hos ham m) at finde til Skjdegevær, hverken i Fortællingerne om Slaget ved Cocherel i Normandiet, Torsdagen den 24 May, ey heller om det ved Aulroy i Britannien, den 16 October; Ja endelig ſaa ſildig, ſom ved Beſeyringen af Reainuille (Royanville) A. 1369. ſiger han ifkun: “que les François y auoient leurs *engins*, qui *gettoient nuit & jour n*). Hvoraf man tillige kan ſee den rette Meeening af *Petrarchae* ovenanferte Ord: “*Erat haec peſtis nuper rara: ut cum ingenti miraculo cerneretur: nunc - ita communis est,*”
 “ut

i) Epist. ad Jo. Bocatium, Rerum ſenilium l. 16. n. 2. p. 966.

k) ibid. l. 10. epist. 2. p. 870.

l) vol. 1. ch. 191. p. 198. ch. 193. p. 200.

m) ibid. ch. 222. p. 252. ſ. og ch. 227. p. 262. ſ.

n) ibid. ch. 259. p. 329.

“ ut unum quodlibet genus armorum, nemlig, at Skydegevær have vel allerede A. 1366. været brugelige, men dog endnu ikke saa almindelige, som de fra 1378. eller 1380. ere blevne. Thi man gier sig en gandske urigtig Forestilling, naar man troer, at samme saa strax efter Opfindelsen ere overalt og hyppig komne for Dnye: Hvo som laser de Tidens Skribentere med nogen Opmerksomhed, kan meget let overbevise sig om det modsatte: Herman Korner o) melder: “ A. 1378. brochten de Lübeschen dem Keiser Caroll vor dat Schlott “Dannenberge — 2. Bliiden, wente de Donnerbüßen so meine nicht we-
 “ ren., (Nogle nyere have vel indseet dette: *Du Haillan* forstkrer, at det nu værende Artillerie er endnu saa sildig, som 1415. kun lidet blevet brugt af Franzoserne: “ *Salisbury assiégea la ville du Mans, & la battit -- avec “ des pieces d’artillerie -- de laquelle les François n’usoiert pas en- “ core beaucoup p)*. Efter en anden hos Mart. Crusium, “ *bombarda- “ rum moeniofragarum nondum tantus usus erat a. 1441 q)*. Ja, *de Mayerne Turquet* bevidner, endnu under Ferdinando Catholico, A. 1484. “ *qu’à Cordouë se trouverent plusieurs canonniers Fran- “ çois & Allemans, car l’usage des bombardes & canons n’etoit “ encore guères frequent, ni bien entendi en Espagne. r)*., Ende-
 lig, for igien at vende tilbage til *Froissart*, da beretter denne endnu ved det foromtalte 1369de Aar følgende: “ *Ils firent amener & charier de la ville “ de Touars & de la cité de Poictiers grans engins; & les firent “ dreecer deuant la forteresse (de Roche - sur - Yon) & encores plufi- “ eurs canons & espringalles: qu’ils auoient de pourueance en leur “ oft, & de longtems usagé de les mener s)*., Dette kunde altsaa vist ikke være nogle i vores Forstand tagne Stykker, esterdi de allerede længe før 1369. havde været i almindelig Brug, da derimod de egentlige Kanoner, hvorom *Petrarcha* tydelig taler; havde ikke længe før 1366. været endnu sieldne, ja vare blevne anseete som Vidundre. Ligesaa lidet træffer man ogsaa i andre

Ratio-

o) Chron. Tom. 3. *Leibnit.* p. 199.

p) Histoire generale des Rois de France Tom. I. p. 951.

q) Annal. Suev. P. 3. p. 375.

r) Hist. gen. d’Espagne l. 23. p. 1076.

s) vol. I. ch. 268. p. 338.

ners Historier af de samme Tider det mindste Spor til de sidste: Til Prøve vil jeg kun her anføre tre Steder af P. Pez Scriptoribus rerum Austriacarum Tom. I. "Ao. 1360. in expugnatione castris Ried in Bavaria, "*ictu lapidis machinae interemptus est Q. de Meiffau t*)., I Besættningen af Staden Scharding en ved Hertug Albrecht af Bayern, "Multi "*sauciati sunt sagittis, & ictibus--obierunt u*). "A. 1367. Cives "*Patavienses castrum S. Georii multis machinis & pugnationibus,* "*seu ictibus lapidum molestaverunt x*). Og hermed haaber jeg nu, saavidt det staaer til mig, at have affærdiget det tredje og fjerde Bidne; Men neppe er jeg endelig bleven færdig med dem, før end et femte kommer mig imøde, V. som synes ikke at fortjene mindre Opmerksomhed end hiine. Uagtet sal. Gram ikke haver fremført dette, saa vil jeg dog tage det med, som det andet Tillæg: Omtrent A. 1730. udgav en Franssk Lærd, Mr. Capperon, en Memoire sur l'histoire naturelle, civile & ecclesiastique du Comté d'Eu, hvorudi han af en gammel Bog, kaldet *le livre rouge*, som findes paa Naadhuset i Eu, og bestaaer af tvende Bind, blant andet anseer, især af dens vol. 1. p. 97. en omstændelig Beskrivelse af en Landgang, som Engellænderne forgieves foretog sig i May-Maaned 1340. ved Landsbyen og Havnen Treport i Over-Normandiet, med den Anmerkning, at man kunde deraf see, hvor nyttig Brugen af Artilleriet havde været ved denne Lejlighed imod Fienderne, og hvorledes det til den Tid, for sin Nyheds Skyld, blev saa høyt agtet, at Forfatteren af den røde Bog ansaae dets ubeskadigede Bevarelse som en stor Lykke; Dette endnu omstunder i Eu tilværende Artillerie skal bestaae i tvende store Jernbøtter, "*en deux grosses boëtes de fer, qu'on chargeoit alors* "*de cailloux ronds, au lieu de boulets de fer, comme on en usoit* "*encore en 1354. même pour les mousquets, au rapport de Me-* "*zeray, qui dit que ce fût dans ce tems - là qu'on commença à* "*s'en servir dans la guerre d'Italie. Nærværende Efterretning haver jeg kun af den Parisiske Udgave af Moreri's Ordbog af Aaret 1759. y),* hvor tillige-

med

t) Chron Zwetlense c. 544.

u) Chronicon Salisburg. c. 415.

x) ibid. c. 419.

y) Tom. 1. p. 389. a.

med *Capperon's* Memoire, Mercure de France Sept. 1730. citeres. Saa usfuldstændig som Udtoget deraf er, saa urigtige forekomte mig de fleste derudi angivne data. Thi for det første, vil jeg vel ingenlunde nøgte Tilværelsen af vovende gamle Døsser i Eur; Men jeg holder mig for berettiget til, at fordre Bevis, at de virkelig ere saa gamle som Aaret 1340. og at de ere det selv samme Artillerie, hvorom den røde Bog taler. For det andet, er det gandske falskt, at Musketer skulde have været til i Italien allerede A. 1354; *Mézeray* er ikke Manden, som kan bevise det. Et Slags korte Fyr- eller Haand-Nør, bombardes portatives, det er Haken-Büchsen, (arquebuses) af et Spands Længde, ere først ti Aar derefter opkomne i Italien. Dette bevidner en Skribent af det 16de Aarhundrede, *Pompeo Pellini*: "La Città de Perugia -- haueua fatto fare (nell' anno 1364.) cinque cento *Archibugiatti*, una spana lunghi, detti da' nostri scrittori *Bombarde*, che le portauano in mano, & erano tantò gagliarde, che passauano ogni armatura z); „ hvorved hans Tilfats er meget mærkelig, nemlig at han ikke haver fundet, at saadanne nogentid derefter meere vare bleuene brugte i Stag (Le quali non habbiamo trouati noi, che per l'adietro mai più siano state usate in battaglia.) Men Musketerne ere ikke bleuene opfundne tidligere, end 1430. i Augsburg, som *Aeneas Silvius* bekræfter det: "Sclopetum in Germania primum hac nostra aetate re-pertum. a) og en gammel tydsk Krønike, trykt 1515. in 4to. setter ved bemeldte Aar: "Desselbigen iars fieng man mit den Büchser an zu schießen zu Augsburg b); „ For det tredje, anfægter det Udtryk Artillerie i den røde Bog mig aldeles ikke; efterdi derved ikke er andet at forstaae, end hvad *Froissart* dermed tilkiendegiver, nemlig Blider, eller Steen-kastende Maskiner og Slinger. Men set og, for det fjerde, at den røde Bog bestemmer tydelig Eksistensen paa den Tid af Krud, Kugler og Kanoner, saa staae derimod alle de mod det tredje og fjerde Vidne forebragte Grunde og Tvivl saa længe faste, indtil enten Rigtigheden af den Løse-Maade *poudres i Du Drach's* Regning bliver

z) Historia di Perugia P. 1. p. 1007.

a) Commentarior. lib. 4. p. 104.

b) B. 2. b.

Bliver sat uden for al Tvivl, eller indtil endnu et andet uomstødelig sikkert Sted af nogen Bog, Diplomate, Register eller Document, af hvilken Art det end- og er, fra samme Tid kommer for Dagen, hvorudi der før 1354. ved Benvænel- sen af Bombarde eller Bøffer, tillige udtrykkelig tales om Krud: Saalønge lader jeg den røde Bog i Eu staae for sit Værd; Og vender mig til det siette VI. Vidne, som opføres S. 256. og f. og som er ingen anden, end min meget elske- lige *Froissart*, som A. 1340. skal lade Besætningen au Quesnoy i Flandern skyde med Kanoner eller Bøffer paa deres Fiender, og samme Tid lade Artilleriet fra den belejrede Stad Dornick spille. Ja, han kommer mig just ret til- pas! Vi vil selv høre ham: “(Environ après pâques 1340.) le Duc Je-
 “han de Normandie -- vint deuant le Quesnoy -- qui estoit bien
 “pourueu de bonnes gens d’armes, & de grande *Artillerie* —
 “Ceux du Quesnoy decliquerent *canons & bombardes*: qui get-
 “toient *grans quarreaux c)*. Og: “Le Duc fit charrier grande
 “foison *d’engins* -- & en y eust six moult grans; Le Duc les
 “fit leuer deuant la forteresse (de Thin l’Euesque, sur l’Escaut)
 “lesquels *engins* gettoient nuit & jour *grosses pierres, & man-
 “gonneaux*: qui abbatoient les combles & le haut des tours, des
 “chambres & des sales d).”, Herved maae jeg giøre en Anmerkning:
Paulus Aemilius oversætter just disse sidste Ord ved: *tormentis* muros
 quassabat e). Hans tyske Oversætter, Christian Urstius, saae vel
 hvad han meente dermed, og udtrykte blot anførte Ord saaledes: “Er vnder-
 “stund die Mawren mit Sturmüstungen nieder zu stoßen f). Begge tænkte
 alisaa ikke paa nogen Kanon. Om Dornick siger *Froissart* ikke videre, end at
 Staden var forseeet med Artillerie g). Men jeg vil være saa gavmild, hertil
 endnu at skienke et fierde Sted af ham, hvor han beskriver den forgieues Belej-
 ring af Slottet Aiguillon A. 1346. “Les François enuoyerent quer-
 “re à Toulouze, huit des plus grans *engins* qui y estoient; &
 “enco-

c) vol. 1. ch. 48. p. 56.

d) ibid. ch. 50. p. 58.

e) lib. 8. p. 453.

f) ib. p. 469.

g) vol. 1. ch. 53. p. 63.

“encores en firent faire & *charpenter* quatre plus grans: & firent
 “getter ces douze *engins* sans cesser jour & nuit, par deuant le
 “chastel: Mais ceux de la fortresse estoient si bien gueritez,
 “qu'onques *pierre d'engin* les greua, fors aux tects des manoirs:
 “& auoient ceux du chastel grands *engins*, qui *debrisoient tous*
 “*les engins de dehors*: & en peu d'heures ils en briserent plus de
 “six. — (Les assiegés) gettoient *pierrés, pots pleins de chaux,*
 “*grans merains* & eau chaude &c. h), Slutningen, som man ud-
 drager af ovenneldte to Steder hos *Froissart*, ere meget let at besvare: For
 det første, findes vel deri Blider, store Qvaderstene, deslige man aldrig ha-
 ver udskudt af Kanoner, Potter fulde af Kalk, store Blokke eller Klodser, kaa-
 gende Vand, men ikke en Tøddel hveken om Jyd, eller om Krudt, eller om
 Kugler, eller om vores Kanoner; Disse sidstes Navn bliver af *Froissart*, vil-
 kaartlig og abusivè tillagt Steenslyngerne. Thi for det andet, give alle
 hans Udtryk: Artillerie, canons & bombardes, engins, engins
 charpentez, espringales, acquereaux, mangonneaux &c. tydelig
 nok tilkiende, at han dermed ikke mener noget af det nu brugelige Skjts, men
 saadanne forskiellige Arter af Steenslynger, Blider, Muurbrekke og andre
 Stormtøier, som A. 1340. fra gammel Tid af vare i Brug, og hvortil man be-
 høvede intet mindre end Krud. For det tredie, er den S. 257. meldede For-
 modning aldeles ikke at slaae hen i Beyret, at *Froissart* har appliceret Navnene
 af sin Tids Skjdsgevær til de gamle Slags Steen-kastende Maskiner. Over-
 hovedet forestillir jeg mig Sagen saaledes: Navnet Bøsse er allene tilstrækkeligt
 nok, til at ophæve al Tvivl, om deres Opfindelse er at tilskrive et andet Folk,
 end det, som formedest deres Sprogs Rigdom fandt sig i Stand til at give det
 nyfødte Barn et passende Navn, uden at have nødig at laane det af andre
 Sprog. De Nordiske Nationer kaldte et saadant Instrument af Begyndelsen
 en Byffe eller Bøsse; De Tydske Büsse eller Büchse. Om dette haver sin
 Oprindelse af pyxis, eller noget andet Ord, dermed vil jeg ikke bryde mit Ho-
 ved; Nok det er et ældgammelt Nordisk-tydsk Ord, som vi allerede i det 14de
 Aar:

b) *ibid.* ch. 121. p. 126. 127. f. oven S. 29. 32.

Aarthundrede finde hos Jacob von Königshofen i). Ved sammes Anvendelse bleve Kanonerne tydelig adskildte fra deres Formand, Steenslyngerne, som sal. Gram S. 299. haver fuldkommen Ret til at anmerke. Saaledes ere Bli-der og Bøsser, som tvende ganske forskellige Ting, affondrede fra hinanden udi et agtværdig Fragment af den Tydske Historie, nemlig den Limpurgske Kronike, k) og i Wengand Gerstenbergers Franckenbergiske Kronike l) saavel som og hos ovennævnte Herman Korner i Lybek. Af den Tydske Bûchse gjorde siden efter de Slavoniske Folk deres *pûscka*, *sclopetum*, og *Vêglja brônzena pûscka*, en stor Metal-Kanon: Længe derefter toge Russerne *pîschtschal* an i Stedet for bombarder, og de kalde endnu omstunder Stykker *pîschki*: Polakkerne, Ungerne og Albaneserne beholdt *pûszka*, *pûska* og *pûsche*; Blot Tyrkerne, hos hvilke Skytset synes dog ikke at have været bekiendt før A. 1390. fandt i deres Sprog et dertil paa nogen Maade beqvemt Ord, nemlig *tôp*, d. e. propriè *glomus*, *pila*, et Nøgle, en Bold, eller enhver rund Ting; Og efterdi der behøvedes Angler til Kanoner, saa kaldte de og hiine *tôp*; heraf kommer *topigia*, Bøssemester, Artillerist, paa nye-grækliff *τοπουτης*, og *Topigi-Pascha*, den Øverste for Bøssemesterne, eller Artillerie-Korpsen. Andre Nationer derimod kunde formedelst deres Sprogs Fattigdom ikke rose sig af en saadan Fordeel; De maatte enten beholde Navnene af deres gamle Skytsetoy til det nye opfundne Skyts, eller laane andre hertil af fremmede Folk: Saaledes antog Franzoserne bombarder og canon af Italienernes bombarder og cannone; hos disse sidste var sandsynlig cannone af *canna m)*, ligesom Feuer-Kohr, Hand-Kohr, Faust-Kohr hos de Tydske, siden den Tid opkomne, da man ved Korstogene i det forjettede Land havde seet Saracenerne puste Græsk Ild af Jern- eller Kobber-Kor. Den latinske Skribent, som først haver betient sig af det Ord *bombarda*, søger jeg endnu hidindtil forgieves; men da det hverken forekommer i *Joannis à Janua Catholico*, ikke heller hos *Aegidium Romanum*, imod Enden af det 13de Aarthundrede, ja ikke engang hos *Marinum Sanu-*
tum

i) Strasburg. Chron. p. 333. ad a. 1375.

k) c. 54. ad a. 1395.

l) c. 60. ad a. 1474.

m) Dictionn. encycloped. Tom. 2. p. 606.

tum Torcellum; i Secretis fidelium Crucis, imellem 1306. og 1321. saa maade det først være opkommet derefter i det 14de Saeculo, og formodentlig i Italien. Sac. Frid. Neimmanns Foregivende, at *Erasmus* af Rotterdam syntes at være dets første Opfinder, er ustridig falsk *n*). Af bombardagiorde Spanierne, som og deels Slavonierne, endnu sildigere deres fordervede lombarda og lumbarda, som de nye Græker udtale *λμπάρδα*, og fordrene til *μπεμπάρδα*. Portugiserne kunde ikke hielpe sig paa anden Maade, end at de tillagte Skudegeværer det Navn *espingarde*, d. e. en ældgammel stor Steensløjge *o*). Af dem kom det samme til Ostindien, i det Malaiske Sprog, *bedil espingarde*, en Flint *p*). Engellænderne fordreyede det gamle tydske *Mange* *q*), og det deraf nedstammede barbarisk-latinske *Mangonium*, først til *Mangon*, siden efter til deres affumpede *Gun*, som de paa Latin ligesaa barbarisk oversatte ved *Gunna*; Deres *gunnae* havde af Begyndelsen ikke været andet, end *Mangonia* eller *petrariae*; Med sammes Navn maatte de derefter ligeledes betegne det nye opfundne Skjts, efterdi deres Sprog ikke gav dem noget andet dertil. Heraf renste sig naturligviis Forvirrelse og Misforstand. *Henricus de Knyghton Leicestriensis* beretter ved Aaret 1359. "Thomas de Morreus percussus est medio de una *gunna* *r*); Men paa den Tid havde Engellænderne vist nok ingen Kanoner. *Thomas de Walsingham* siger ved Aaret 1417. "*Gunnae*, quas Galli *canones* vocant *s*). De som vilde skrive reent Latin, valgte i Stedet for begge det tvetydige Ord *tormentum*. Men hvad kunde herpaa være et klarere Beviis, end om man havde ifkun et Exempel at forevise af ældere Skribentere, at de saavel ved *bombarda*, som *gunna*, sølgelig og ved *canon*, forstode Steen-kastende Maskiner? Her ere fire saadanne Exempler: Hermann Kerner i Lybek setter ved Aaret 1361.

Bom-

n) Hist. vocabulor. Ling. Lat. p. 108.

o) *Bened. Pereyra* Vocabular. trilingue Lat. Lusitan. & Castellanic. P. 2. p. 66. b. (Ulyssipp. 1674. fol.)

p) Dictionar. Malaico-Belg. p. 52. Tho. Bangii Obs. P. 2. p. 1304.

q) Tom. 3. Leibnit. p. 445. n. 11. cf. Glossar. Theotisc. saec. XII. è Cod. S. Blas. p. 102. *Machina*, *Mango*, vel *tormentum*.

r) de eventib. Angl. l. 4. c. 2621.

s) p. 398.

Bombardæ, *sive petrariae t*). Den Toscanſke Oversættelse af *Olao Magno* udtrykker den hos ham *u*) af *Paulo Warnesfrido x*) anførte *petrariam* ved *bombarda da pietre*; En Indsluttet, eller Eremit i Lynn-Regis (inclusus Lennensis) forklarer Ordet *gunna* ved *petraria*, *mangonium*, *murusculum y*) i hans A. 1460. forfærdigede Engelsk-Latinske Glossario; Og endelig siger *Franc. Marius Grapaldus*: “*Tormentum generale vocabulum est omnium machinarum, saxa, tela & id genus varia jaculantium, veluti est balista, bombardæ, spingardæ, catapultæ, scorpiones, arcubalistæ, --- quibus spicula & veruta emittuntur y**)” Og strax foran: “*Nunc vero tormenta aenea, saxa rotunda immensi ponderis, vi pulveris factitii & ignis emittentia cum sonitu, non ineleganter Bombardas appellamus.*” *Wilhelmus de Nangis* anden Fortsætter lader Ordet *canones z*) have en eneste gang indfynde ved Aaret 1356. — Men han levede endnu A. 1368. altsaa mange Aar efter Opfindelsen af Skydegevær, og selgelig kan han, ligesom *Froissart*, meget let have givet en gammel Steenslynge dette Navn. *Muratori* giver herover følgende Note: “*Incertum tamen est, an Canones, gunnae ab Anglicis scriptoribus appellatae, tunc idem essent ac nostrae bombardæ a*).” Jeg drister mig til at paastaae: Certum esse, has ab illis planè diversas fuisse. Ellers kaldte Franzoserne og deres Mangonials eller Mangonneaux, *Engins, engins de batterie*, og Spanierne benævned dem *engeños*, af det barbarisk-latinske *ingenium*, d. e. machina *b*). Saaledes finde vi f. E. hos *Joinville* Saracenernes engin, ce terrible engin à mal faire. I Ungern kiendte man dem allerede i det ellefte Aarhundrede under Navn af ingenium: *M. Joannes de*

t) Tom. 2. Eccard. c. 1102.

u) l. 9. c. 10. f. 106. e.

x) de gestis Longobardor. l. 5. c. 8.

y) *Spelmanni* Glossar. p. 390.

y*) *Lexic. de partib. aedium*, l. 2. c. 10.

p. 253.

z) p. 829.

a) *Antiqq. Ital. medii aevi* Tom. 2. c. 514.

b) *Annales Godefridi Monachi*, Tom. 1. *Freher.* p. 270.

de Thwroc skriver: “Graeci & Bulgari navigantes in celocibus
 “suis, per *ingenia* sufflabant ignes sulphureos in naves Hungaro-
 “rum, & eas in ipsis aquis incendebant *c*).”, Samme kalder ved
 Aaret 1396. Kanonerne ligeledes *ingenia d*). Han blandede altsaa begge
 med hinanden; Dog efterat han bedre havde besindet sig, gjør han den tilbørlige
 Forskiel imellem “*tormentorum hostem ferentium ingeniis, & pixi-*
 “*dibus e*). Andre vidste ligesaavel at giøre den: *Aeneas Silvius f*),
Thomas de Walsingham g), *Jacob Wimpfeling h*), og *Bernardi-*
nus Gomelius i), adskilte begge Slags omhyggelig fra hinanden; Autoren
 derimod af *Vocabulario Gemma gemmarum* sammenmængede dem, i det
 han setter: “*Tormentum, ein Bychß, etiam est instrumentum*
 “*bellicum, quo lapides torquentur k*). Hvem kan giøre ved, at nogle
 af andre Nationers Forfattere have været ligesaa usorgfagte, vilkaarlig at betegne
 tvende gandske forskiellige Ting med et og det samme Navn, og at de ved saadan
 Forvirring have givet Anledning til Misforstand og de deraf følgende Bildfarel-
 ser? Herhid hører og *Froissarts* “*Bombarde merueilleusement grande,*
 “*longue de cinquante pieds, qui gettoit pierres grandes, grosses,*
 “*& pesans merueilleusement, & quand celle Bombarde décliqoit,*
 “*on l’oyoit bien de cinq lieues de loing par iour, & de dix par*
 “*nuit, & menoit si grande noise au décliquer, qu’il sembloit que*
 “*tous les diables d’enfer fussent au chemin l*); Uagtet dette Uhyre først
 forekommer A. 1379. og kunde derfor i alle Fald passere for en Kanon; Men
 det umiddelbar forudgaaende og efterfølgende Sted staaer i Weyen: Nemlig hiint:
 “*Ceux de Gand firent ouurer, ordonner & appointer, sur le mont*
 d’Au-

c) *Chronica Hungaror. P. 2. c. 50. p. 55. ibid. p. 72.*

d) *ibid. Chron. Sigismundi c. 8. p. 126.*

e) *ibid. c. 46. p. 153.*

f) *Germania c. 38.*

g) *p. 323.*

h) *Tom. 1. Schard. p. 396.*

i) *de vita Jacobi 1. Regis Aragonum, l. 6. p. 436. Tom. 3. Hispaniae illustr. Andr. Schorzi.*

k) *C. 4. a. edit. 1510. in 40.*

l) *vol. 2. ch. 102. p. 173.*

“ d’Audenarde, vn *engin*, qui estoit merueilleusement grand.
 “ Lequel auoit vingt piez de large & quarante piez de long (& ap-
 “ pelloit - on celuy *engin* vn *Mouton*) pour getter pierres de faix
 “ dedans la ville, & tout effondrer. Og dette: “Encores firent
 “ faire un autre *engin* les Gandois, & asseoir deuant la ville qui
 “ gettoit carreaux de cuyure, tous bouillans. De tels *engins*,
 “ *canons*, *Bombardes*, *Truyes*, & *Moutons*, se mettoyent en
 peine ceux de Gand d’endommager ceux d’Audenarde *m*). Beg-
 ge disse sidste Steder blive forsætlig forbigaaede med Stiltienhed af dem, som
 ikkun finde for got at anfere det mellemsie, esterdi de ellers maatte have robet
 Urimeligheden af deres Forklaring over Ordet *bombarde*; Ikke destomindre an-
 merker *Du Fresne* og herover følgende: “ Ex quibus certè videtur colli-
 “ gi, bombardam istam nimiae exitissime longitudinis, ut aenea fuerit,
 “ nec vi pulveris tormentarii, sed nervis ac certis machinis lapides
 “ vibrasse *n*). Og Fader *Daniel* gaaer endnu videre, i det han ikke kan fo-
 restille sig, “ que cette bombe fût un canon ou mortier; car un
 “ canon ou un mortier de cinquante pieds, est une chimère, som
 han med Rette slutter, og tvivler derfor ikke, “ que ce ne fût une Balliste,
 “ ou une Catapulte del’ ancienne invention, avec laquelle on lan-
 “ çoit de très - grosses pierres *o*). Samerne af Dictionnaire ency-
 “ clopedique vil, “ que les premiers canons ont-été appellés bom-
 bardes *p*); Derimod forsikre Forsfatterne af Dictionnaire de Trevoux,
 ester *Furetiere*, que les bombardes étoient en usage avant l’inven-
 tion des canons *q*); De maae ubgiere med hinanden, hvem der haver Ret;
 Men de Balhornske Forbedrere af *Morery’s* Dictionnaire overgaae her alle
 andre, ja endog sig selv: “ *Bombarde*, ancienne pièce d’artillerie,
 “ grosse & *courte*, avec une ouverture fort large -- Pour les tirer,
 on

m) *ibid*.

n) Glossar. Tom. 1. c. 1220.

o) Histoire de la Milice Francoise: ligesom det findes anført i Dictionnaire militaire,
 par A. D. L. C. p. 73. f.

p) Tom. 2. p. 606.

q) Tom. 1. c. 1308.

“ on les balançoit sur des cordages, soutenus par des chevres ou
 “ gruës de charpente: On s’en servoit pour tirer de *gros boulets de*
 “ *pierre*, & on leur donnoit *une charge de poudre r*). *Froissarts*
 ovenanserte mitterste Sted skal give Beviset herfor: Utsaa, efter disse Ind-
 sigtsfulde Herrers Indbildning, kunde en saadan Bombarde ikke vel være for-
 tere, end omtrent 50. Fod; Det var visselig kort nok; Og det, som *Froissart*
 kaldet *pierres grandes*, *grosses* o. s. v. item *carreaux* de cuivre, lod sig
 uden Betænkning forvandle til *gros boulets*, efterdi rundt og firkantet er et og
 det samme; at opdigte Krud dertil, hvorom han slet intet taler, var fuldkom-
 men en let Sag; Skionne Aander kommer det ikke an paa saadanne Sagateller;
 Mendacem tamen oportebat esse memorem. Men er nu Udsigendet af
 det siette urigtig forstaaede Vidne en klar Beviisgrund? Jeg gaaer fort til
 VII. det syvende, nemlig Jesuiten *Johann Mariana*, S. 276. “*Mariana*
 “ vidner, efter de ældre Krønikers Fortælling o. s. v. Hvad skal man
 sige hertil? *Mariana* kan vidne; Men ingenlunde den med ham omtrent paa
 samme Tid levende formodentlige, men ubenævnte Jyde: Denne kan det ikke,
 naar han S. 248. udgiver *Berthold Schwarz* for sin Landsmand. Saa he-
 der det vel her, den ene antages, den anden forskydes? Men denne sidste havde
 ingen ældre Krønike at beraabe sig paa: Vi vil see, hvorvidt det strækker sig med
 de Krøniker *Mariana* haver for sig. Her aabner sig paa nye en viid Mark;
 Jeg vil dog, saavidt jeg kan, stræbe at bringe Prospecten af samme i det smaae
 efter den geometriske Maalestof. I Aarene 1341-1344. indfaldet den langva-
 rige Besejring af den Moriske Fæstning *Algezira* eller *las Algeziras*,
 i Andalusien, som næsten varede 20. Maaneder, og endte sig med deres Overgi-
 velse til Castilianerne, Fredagen den 26. Martii 1344. som *P. Henrique Flo-*
rez ved en nøjagtig Udregning bestemmer denne Datum s); endskient *Chro-*
nicon Conimbricense, som han haver indrykket i den 23de Deel af hans
España sagrada t) modsiget ham, da den angiver *Palme-Søndagen*, den
 28. Martii. Men imidlertid have begge Ret; Thi Overgivelsen af den gamle
 og nye Stad skeede den 26. og 27de, og Overvinderens Indtog den 28de
 Martii.

r) Tom. 2. P. 2. p. 37.

s) España sagrada Tom. 2. p. 45. b.

t) P. 344.

Martii^u). Steenhobene af denne tilforn berømte Stad *Algeçira*, af hvilke fordm intet meere var tilbage fra 1369. indtil Begyndelsen af nærværende Aarhundrede, end det ældgamle Slot, som tilhørte, efter Forgivende, den forælderske Grev Julian, hvilken i det ottende Aarhundrede loffede Morerne fra Africa til Spanien, laag ved Munden af det snævre Sund imellem Céuta og Gibraltar, paa tvende smaae, mestendels af Søen opslugede Øer x) Efterhaanden er dog Stedet igien bleven bebygget, og bestaaer for nærværende Tid i en aaben, temmelig beboet Flekke x*). Jeg holder det for en ligesaa besynderlig, som sielden Lykkehæf, at kunne iblant mine saa Bøger opvise den mig her uundværlige Spanske Krønikeskriver, som sal. Gram ikke kendte, men som *Mariana* uden Tvivl havde for Sine: Næmlig *Juan Nuñez de Villasán*, Hof-Dommer og Over-Politiemester (*Justicia y Alguasil mayor de la casa del Rey*) hos Kong Henrich den anden i Castilien, efter hvis Befaling han med stor Flid og Næagtighed beskrev sammes Faders Levnets-Historie og Bedrifter i *Chronica del Rey Don Alonso el onzeno de Castilla y de León*y). Den begynder med Aaret 1308. og gaaer til 1350. endskjønt den i Henseende til de ser sidste Aar er usfuldstændig. *Ruy Martinez de Medina de Rioseco* oversatte den paa Spansk, som *Villasán* selv bevidner, ved Guds og hans Moders, Jomfrue Marias Naade, og saa videre, og begyndte Oversættelsen Onsdagen den 28de Julii 1416. efter *Julii Caesaris* Spanske Aera, det er, i Christi Aar 1378 z). Med mit Vidende er der ingen ældre Krønike de Tider angaaende, hyorpaa det her kommer an, ved Trykken udgiven. *Villasán's* Beskrivelse over *Algeziræ* Belæring er overmaade omstændelig og vidtløftig

§ 2

for:

u) *Villasán* f. 183.x) *Annates d'Espagne & de Portugal* por *Don Juan Alvarez de Colmenar* Tom 3. p. 5.x*) *Plüers* Reisen durch Spanien S. 500. v. f.y) Trykt i Toledo, 1595. fol. min. og corrigeret paa de følgende Steder efter den ældre Udgave i *Medina del Campo*, 1563. fol. min. som findes her i det Kongl. Bibliothek, efterdi begge, i Henseende til det gamle Spanske Sprog vige paa utallige Steder af fra hinanden; Havde man den ældste Edition ved Haanden, som er udkommen i samme Stad 1514. fol. eller og kun den følgende, trykt i *Valladolid* hos *de Espinosa* 1551. in fol. hvent veed, hvor mange Forskelligheder man endnu deri skulde opdage. Om dette Verk kan man eftersee *D. Nic. Antonii* Biblioth. Hisp. vet. Tom. 2. l. 9. c. 7. p. 116. conf. Biblioth. Bultelliana p. 787.

z) Fol. V. b.

forfattet. De Steder, i hvilke man troede at have fundet Kanoner, ere disse:
 “El Rey—mandò fazer mas que veynte *engeños*, y lançauan de
 “tan cerca, que fazian mucho daño en la villa. Però los Moros
 “pusieron otros *engeños* contra estos, y assi como alçauan los
 “christianos las curueñas del *ingenço*, o para tirar, luego se las
 “quebrauan, tirandoles desde la villa: Y por esto el Rey mandò
 “poner en el fonfario dos *trabucos* de los que auian fecho en Se-
 “uilla los Genoueses, que es cada uno dellos un pie, y tiene dos
 “*arcas*, (formodentlig *arcos*) y son muy subtiles, y tiran mucho,
 “y con estos que tirassen a los *engeños* de la ciudad, y que gelos
 “quebrantarian, y despues que armarian los *engéños*, y pornian
 “los otros *trabucos* que tenian pieça dellos. — Y los de la ciudad
 “salieron -- y de la barrera de la ciudad lançauan muchas *saetas de*
 “*ballestas de torno y de trueno*; otrosi tirauan muchas *pellas de*
 “*fierro con los truenos a)*., det er: Le Roi fit faire plus de vingt
engins, qui tirèrent de si près, qu'ils firent beaucoup de domma-
 ge dans la ville. Mais les Maures leur opposèrent d'autres *engins*,
 de forte que lorsque les chrétiens élévoient les *verges b) d'un en-*
gin pour tirer, ceux de la ville en tirant dessus, les brisèrent sur
 le champ. C'est pourquoi le Roi commanda de placer dans le
 fossé deux *trébuchets* de ceux que les Genoïs avoient faits à Seville
 (c'est à dire, chacun d'eux un pied, contenant deux *caisses*, (arcs)
 & ils sont bien subtils & tirent fortement) & de tirer avec ceux--ci
 sur les *engins* de la cité, à fin de les détruire; de dresser ensuite
 les *engins*, & de placer les autres *trébuchets* qu'ils avoient en quan-
 tité — Et ceux de la cité firent une sortie -- & ils lancèrent de la bar-
 rière de la cité nombre de *fleches de ballistes à tour & à tonnerre*:
 outre cela ils tirèrent bien des *bales de fer avec celles à tonnerre*.
 Svad *balestas de torno*, eller *ballistae grossae à turno*, arbalètes
 à tour

a) cap. 280. f. 153. b. c.

b) Elevantes virgam machinae, ad quam conjuncta (erat) funda, per quam lapides ja-
 ciebantur. *Aegid. Rom. f. 124. c.*

à tour ere, veed man noksom af *Du Fresne c)* og ellers; Men ballestas *de trueno* ere en haard Nød at knekke; En maaskee alt for meget forvoven Gietning over dette Ord, vil jeg spare, indtil jeg kan faae den første Edition af *Villafan* at see. *Hieronimus Curita* formodede blot, efter S. 260. at bombardae kunde forstaaes derved; Men *Mariana* meente lettest at komme derafra, om han, uden at kere sig efter *ballesta*, antog det Spanske Ord *trueno*, efter dets nu brugelige Betydning af Torden eller Tordenkrald, og forvandlede saaledes til Kanoner et Slags Ballister, som formodentlig gjorde stor Allarm ved Afskydningen (som *Froissart* oven for har anmerket ved hans uhyre halvtredstindstyve Fod lange Bombarde). Dog var *Mariana* ikke den første Opfinder af denne Udtydning: *Pedro Mexia* skal længe tilforn have forskret, at der vare bleve hørte visse knallende Skud fra Algezira, og det med Jernfyr-Morsere *d)*; *Garcias de Silva* havde paastaet, at disse havde været Kanoner *e)*; *Hieronimus Magius* var næsten af samme Meening: Fuisse bombardas, informes tamen; *dolia* namque *ignivoma* appellantur *f)*; Men han forvirrer her enensynlig den Leoniske Biskop *Petri* og *Villafan's* Fortællinger med hinanden; Den sidste haver intet om *doliis ignivomis*. Derpaa kom først *Mariana* for Dagen med sin Forklaring: "Algezirae excussa tormentis fela, lapidesque à nostris. Barbari ex urbe contra ferreos globos cum igne & fragore, pulvereque tormentario, ejaculabantur *g)*". Ild og Krud indrømmer jeg ham; men NB. ikke Besskrud. Ilden berører *Villafan* paa et andet Sted, i Anledning af Gibraltar's Beleyring A. 1333. "Echaronles fuego de alquitran *h)*"; ils leur jettèrent du feu de naphthe; Og at man ogsaa

F 3

haver

- e) Glossar. Tom. 1. c. 957. f. Tom. 6. c. 1192.
 d) Selva de varia lecion l. 1. c. 8. efter den Hollandske Oversætter, (Leyden, 1616. 8vo.) da dog i den Spanske Original S. 42. (dens Antwerpiske Udgave af 1603. 8vo.) ikke staaer videre, end: "tirauan ciertos truenos con tiros de hierro. Hiin Oversætter synes ikke nok at have forstaaet det Spanske Sprog.
 e) Breviar. histor. Hispan. c. 59. saaledes som jeg finder det anført hos Observatorem Halensem Tom. 10. p. 318. hvilken allerede har indseet Urigtigheden af dette Føregivende.
 f) Miscell. l. 1. c. 1. p. 1259.
 g) De rebús Hispan. l. 16. p. 618. Tom. 2. Collect. And. Schotti.
 h) F. 74. b.

haver betient sig af denne Græsse Ild i Algezira, bekræfter *Rodericus Sanctius*, Biskop i Palencia, som levede imellem 1454-1474; "*Ignis Maurorum calliditate in castra - projectus adeo invaluit &c. i)*" Men tvende andre Stæder hos *Villasan*, hvor han endog udtryffeligt nævner Krud, ere virkelig saa skinnbarlige, at de næsten havde forført mig selv, og giort mig tvivlsraadig. Det første lyder saaledes: "Los christianos suffrieron muy gran afan -- rescibiendo muy muchas saetadas -- y muchas pedradas con los engenos, y con los trabucos, y otrofi muchas *pellas de fierro*, que les tirauan, de que los omes auian muy gran espanto, ca en qualquier miembro del ome que diessen aquellas *pellas*, lleuauano cercèn, como si lo cortassen con cuchillo, y quanto quiera por poco que ome fuesse ferido dellas, luego era muerto, y no auia çurujano ninguno que le podiesse aprouechar, lo uno por que venian *ardiendo como fuego*, lo otro porque los *poluos con que las lançauan*, eran de tal manera, que qualquier llaga que fiziesen, luego era muerto el ome, y venia tan rezia, que passaua un ome con todas sus armas k),, d. e. Les chrétiens souffroient des maux extrêmes -- recevant force coups de flèches & de pierres par les engins & par les trébuchets, & outre cela bien des *bales de fer*, qu'on leur tiroit, desquelles les gens étoient terriblement epouvantés, par ce que quel membre de l'homme que ces bales touchâssent, elles l'emportoient tout à fait, comme s'il avoit-été coupé avec un coôteau, & pour peu que quelqu'un en fût frappé, il mourût dans l'instant, sans qu'aucun chirurgien pût le sauver; d'un côté par ce qu'elles venoient *brûlantes comme feu*, de l'autre, par ce que les *poudres avec lesquelles on les lançoit*, étoient d'une telle nature, que *quelle playe qu'elles fissent, le blessé en mourût sur le champ*, & elles étoient poussées avec tant de force, qu'elles percèrent un homme avec toute son armure. Kort derefter siges: "Vn cauallero — Don Beltran Duque

i) Hist. Hispaniae P. 4. c. 12. p. 387. Tom. 1. Collect. Rob. Belli.

k) c. 292. f. 159. d.

“que -- natural del Reyno de Mallorcás -- dieron le con una *pella*
 “*de trueno* en el brazo y cortaron gelo y murio luego, y otro dia
 “*effo* mesmo acaescio a todos los que del *trueno* fueron feridos.”
 d. e. Un Cavalier Don Bertrand le Duc, natif du Royaume de May-
 orque, fût blessé par une bale de trueno au bràs qu'elle lui coupa,
 & il mourût d'abord; Et un autre jour cette même chose arriva
 a tous ceux qui furent blessés par le trueno. Det andet Sted er dette:
 “Entraron en la ciudad cinco Zabras, y Saetias cargadas de fari-
 “na, y de miel, y de manteca, y de *poluora con que lançauan*
 “*del trueno* l.”, d. e. Il entra dans la ville cinq petits batiments
 légers, chargés de farine, de miel, de beurre, & de *poudre avec*
laquelle ils tiroient du trueno. Jeg maae bekiende, at disse to Steder,
 (tilligemed et tredie af sal. Pluer), ere de stærkeste imod mig blant alle dem, som
 jeg endnu hidindtil haver funden; Men jeg haver syv Indvendinger at giøre der-
 imod: For det første, nævner *Villasan* ved hans saa mange gange *m*) igien-
 tagne *pellas de fierro*, ingensteds nogen Maskine, som kunde være vores Ka-
 noner liig; men han beholder bestandig det Udtryk *trueno*, det er, det selo
 samme, hvormed han strax i Begyndelsen havde betegnet en Steenslyng, *bal-
 lesta de trueno*; Havde han kiendt og vildet at man skulde forstaae Kanoner,
 saa havde han visselig sat enten *cañon*, eller *lombarda*, og ikke *trueno*;
 Men hvem kan giøre Kanoner af hans *arbalètes à tonnerre*? For det andet,
 kan *ballesta de trueno*, eller ligesrem *trueno*, efter Bogstaven ikke betyde
 andet, end en stor knallende og larmende Armbesse; Thi *tron*, eller efter den
 gamle Skrivemaade *trueno*, bliver i det Kongel. Spanske Academies meget
 accurate Diccionario de la lengua Castellana *n*), (som findes her i det
 Kongel. Bibliothek) forklaret ikke ved egentlig *Støts*, men ved “*sonido, o*
 “*estruendo que forma el tiro de qualquier máquina bélica, i. e.*
sonitus, boatus, fragor cujuslibet generis machinae bellicae;
 Sælgelig er et saadant Knald ikke allene de med Krud affudte Kanoner eget, men

det

l) c. 387. F. 180. d.

m) F. 154. b. 157. d. 160. d. 170. a.

n) Tom. 6. p. 364.

der ran foraarjages ved andre Arter Krigs-Kasteredffaber, f. E. ved Ballister, Slynger og deslige. For det tredte, udfastede man med ballestas de true- no ikke alleneste Kugler, men og Pile, som *Villasan* selv bevidner o). Men at udfkyde Pile af Kanoner, er noget uhort. *Giov. Villani* selv p) veed ved Algezira ikke af andre Skytter, end *arciere e balestrieri*. Desuden bes- fræfter et Charta Eduardi 2. af 1319. hos Thom. Rymer, at Kugler ere bleone udfkyde med Buer: “*Lapides ac pelotes terreas -- emittunt per “balistas & arcus q)*. Just derforer kerer *Loys de Mayerne Turquet* sig her ikke efter *Mariana*, da han med denne ikke taler om Kanoner, men ikkun om “*engins & machines dont on se servoit en ce tems r)*. For det fjerde, brændte *Villasan's* Jern-Kugler som *Jtd*, “*venian ar- “diendo como fuégo*, det er, de vare giorte gloende; Men deslige gloende Stykker Jern bleve i gamle Dage udfastede med Slynger af samme Metal, som ikke allene *Petri de Vineis s)* men og *Aegidii Romani* Vidnesbyrd tyde- lig bevise: “*Magnum ferrum benè igniatur, quod benè ignitum “ponatur super fundam ex ferro textam, & projiciatur; item: “per fundas ex ferro textas jacentes ignita ferra; item: Con- tra castra multum valent ferra ignita t)*. *Villasan u)* nævner ud- trykkelig de Granatensiske Fonderos, d. e. Fundibularios, Slyngekastere, eller efter den ældgamle Tydske Bibel, trykt i Augsburg, 1477. Schlingen- werffer (2. Reg. 3, 25.) Og, hvad endnu meere er, saa taler ikke allene Poes- ten *Guntherus* allerede ved Enden af det 12de Aarhundrede om gloende, med Slynger udfastede Blykugler:

Fundaque contorto transverberat aëra plumbo,
Et mediis liquidæ glandes in nubibus ardent x);

men

o) F. 153. c.

p) l. 12. c. 30. c. 910.

q) Foeder. &c. Tom. 2. P. 1. p. 182.

r) Hist. gen. d'Espagne l. 14. p. 629.

s) Epist. lib. 2. c. 54. p. 356. edit. *Isel*. Tom. 1.

t) De regim. Princip. P. 3. l. 3. c. 22. f. 127. b.

u) cap. 112. f. 65. b.

x) *Ligurin*. l. 10. p. 441.

men hvor meget ældre samme have været hos Romerne, kan man see af *Mater-
ni de Cilano* Romisken Alterthumern y). Det vilde altsaa komme meget
tvunget ud, om man hos *Villasan* maatte forstaae Kugler skudte af Kanoner.
For det femte, bortskar disse, hvor de traf, hele Lemmer ligesom en Kniv,
og giennemboede Folkene samt deres Rustning. Begge Dele kunde ligesaa let,
som med Styk-Kugler, skee i Nærheden, deels formedelst en Ballistes eller
Slynges voldsomme Drivkraft y*) deels formedelst den heftige Virkning af
Naphtha. Til at bevise Naphtha's forskreffelige Kraft, vil følgende af *Petro
Andrea Matthiolo* z) anførte Exempel være meer end tilstrækkeligt nok:
"Comes Hercules à Contrariis Ferrariensis -- narrabat mihi, suo
"quodam in praedio se puteum habere, in quo unà cum aqua
"petroleum distillat è terrae meatibus, atque cum rimae quaedam
"in putei fundo hiantes exortae essent, è quibus petroleum sensim
"labebatur, caementarium fabrum se conduxisse dicebat, qui ri-
"mas diligenter obstrueret: at cum artifex sine lumine id praestare
"nequiret, laternam exposulasse, eamque illi in puteum demis-
"sam esse perquam diligenter oclusam; verum paulo post evenisse
"affirmabat, ut petroleum ignium rapax accensis putei parietibus,
"& impetuoso admodum excitato vapore, non solum caementa-
"rium artificem illum, perinde ac è bombardæ extinctum fursum
"extra puteum ejaculasset, sed etiam putei tectum totum in aëra
"evexisset, accensis lagenis nonnullis petroleo plenis extra putei
"ostium existentibus, quarum igne adstantes quidam maximè laesi
"sunt. Hinc itaque adducor omnino ad credendum, nihil aliud
"petroleum esse, quam naphtham, bituminis colamen, de quo
"scripsere *Dioscorides & Plinius.*," For det siette, vare de som end-
og kun paa et Lem af deres Legeme bleve truffne af de Moriske gloende, med deres
Krud tilberedede Kugler, paa Stedet dødsens, uden Muelighed af nogen men-
neskelig Redning; Men mange som ved Kanonskud have mistet Arme og Been,
kan

y) P. 3. P. 587. P. 4. P. 805.

y*) See f. *C. Hegepp.* l. 3. c. 12.z) Commentar. in *Dioscoridem* l. 1. c. 85. apud *Matth. Martin.* in v. *Naphtha.*

kan dog leve mange Aar derefter, hvorpaa jeg f. E. i England haver seet meere end et bedrøveligt Devius. Endelig for det syvende, kunde dette Slags Krud som gjorde ethvert, endog det mindste Saar i et Øjeblik dødeligt, ikke være saadant Besskrud, som vores; thi dette haver ikke saadan skreffelig Virkning; Sandsynligviis maatte det være et affheligt Giftpulver, som Morerne enten havde bestrøet deres Ildkugler med før Affydningen, eller maaskee forblandet Naphtha dermed, eller og paa en anden Maade tilberedet begge; og hvorom maaskee den Helvedes Hemmelighed er hos dem selv tabt til Lykke for Estersejterne. Men det maae nu hermed have hvad for en Bessaffenhed det vil, saa kan man i det mindste, efter Overveelse af de ovenansførte syv Indvendinger, ikke sige med Visshed, at *Villasan's* dunkle og tvetydige Beskrivelse er et klart Devius paa Kanonkrudets og Kanoners Existents paa de Læder; Ikke desto mindre sandt *Marianae* Udtydning om dem siden efter et almindeligt Bisfald i Spanien og andensteds. *Don Diego Ortiz de Zuniga* berigede den A. 1677. med en Tilføjning, da han bestemte den egentlige Størrelse af de Moriske Kugler: “*Los cercados fulminauan (dize la Chronica) con truenos* “*pellas de fierro tan grandes como mançanas a*). d. e. Les assiégés fulminèrent (suivant la Chronique) avec des *truenos* des bales de fer *aussi grandes que des pommes*. Den Kronike, hvorpaa han beraaber sig, er mig ubekendt; hos *Villasan* findes ikke videre, end *grandes pellas de fierro b*). Hermed var det dog endnu ikke nok; En Franssk Oversætter af *Juan de Ferreras*, Mr. d'*Hermilly*, omskabte *pommes* til *pompes*: “*Les assiégés lançoient du haut des murailles sur les chrétiens* “*des fleches d'une horrible grandeur, & tiroient des canons, dont* “*les boulets qui étoient de fer, & de la grosseur d'une pompe,* “*ruïnoient les ouvrages des assiégeants c*). *Pompe* kan være en Trykfejl, men den er meget latterlig. Denne Lærde forekom det af *Ferreras* ansførte Sted saa merkvoerdigt, at han maatte udvære det med følgende løverige Note: “*Puisque* “*les Maures avoient des canons & de la poudre en 1342. il est con-* “*stant, que ces machines formidables ne furent point inventées*

en

a) Annales de Sevilla I. 5. p. 199. a.

b) f. 170. c.

c) Histoire generale d'Espagne Tom. 5. p. 173.

en Allemagne *d*). Overmaade vel truffen! P. *Joseph d'Orleans e*) og Forfatterne af det forhen omtalte *Abregé chronologique del'histoire d'Espagne & de Portugal f*) have ligeledes forplantet *Marianæ* Mee-ning; Men det er ikke Umagen værd at opholde sig ved dem. Sal. *Wlier* bevidner at have seet et Original-Dokument i Spanien, hvorudi Staden *Alicante* beder Kongen af *Aragon* om Hielp, efterdi *Morerne* havde belejret og beskudt den med Krud *f**). Her maatte man for alle Ting udgiøre, i hvilket Aar, og under hvilken Konge af *Aragon* denne Belejring er forefalden. Til at undersøge begge Dele er Tiden mig ved nærværende Lejlighed for kort; Og derfor maae jeg overlade det til andre.

Det ottende Bidne, som jeg maae slyde ind her imellem som en tredie **VIII.** Tilgift, efterdi det forhen ikke kunde anbringes paa sit rette Sted, vil være desto lettere at affærdige: Det er *D. Johann Picardt*, Sognepræst i *Covorden*, som beretter i hans *Antiquiteten der Provintien en Landen gelegen tusschen de Noord-Zee, de Yffel, Emsen en Lippe*, følgende: “In de Jaren 1339. en 40. heeft men in dese Landen de eerste Roers en het Boskruyt gesien. Als de menschen de eerste reyse de plotselycke vlamme sagen, en hoorden den donderenden slag, soo verschrickten zy, dat se tzidderden van vrees en bangigheyt *g*). Hele Svaret herpaa er: *Probetur*.

Ved det niende, S. 259. fremtrædende Bidne behøves det ikke at bli- **IX.** ve staaende meget længere: En *Engelsk* Regning over de offentlige Udgifter imellem 1344 = 1347. melder om *Gunners*; Disse maae altsaa paa den Tid nødvendig have hedt og været det samme, som de nu omstunder hede og ere, nemlig *Kanonere, Artillerister eller Konstabler h*). *Henr. Spelmann* gjør det

§ 2

over

d) l. c.

e) *Revolutions d'Espagne* Tom. 2. p. 165.

f) Tom. 1. p. 481.

*f**) *Reisen durch Spanien* S. 502.

g) *Amsterd.* 1660. 4to. p. 200.

h) *Camden's Remains* p. 269. l.

over følgende Anmerkning: "Mirans autem non praeteream, quod in "tabulis expensarum militarium & civilium Edouardi III. (à 21 die "Aprilis, anno Regni ejusdem 18. h. e. Christi 1344. usque ad "24. Nov. — 1347.) mentio fit de Gunners, ac si hae machinae, "quas Gunnes appellant, etiam tunc in usu essent. Numerantur "enim illic sub titulo: Artificers and Workmen --- Gunners VI. i) Men "han er saa oprigtig, at han strax med god Overlæg føyer til: "Veruntamen "ne aufim haec quidem de *bombardarum* fabricatoribus intelligere, "sed potius petrariarum & manganalium. Og herved sparer han mig "al videre Besvarelse, end denne: *Guns* hedte endnu A. 1344. hos Engellan- "dernø ballistae, petrariae, mangonia; Deres *Gunnarii*, eller de Tys- "skes ballistarii, vare Folk som forfærdigede disse Arter Maskiner; Saaledes "forekommer s. E. Aar 1325. udi Keyser Ludovici Bavari Diplomatus "hans ballistarius Johannes k), ja allerede under Wilhelm Englands Erobrer, "strax efter Midten af det ellefte Aarhundrede l), Nicholas Balistarius.

- X. Til Beslutning maae endnu det tiende og sidste Bidne, D. Felix Hem-
merlin, Proust i Solothurn og Domherre i Zürich, kortelig berøres. Blant
alle de øvrige havde han burdet indtage den første Plads, efterdi han gior Opfin-
delsen af Krudet næsten 200. Aar ældre, end den Tid han levede i; Med ham
stemmer Joannis Messenii m) latterlige Foregivende overeens, som A. 1261.
lader Birger Jarl udsenle af Havnen ved Kiøbenhavn, under Kanoners høitide-
lige Lesning (*festivo tormentorum strepitu*;) Men Hemmerlins Udsi-
gende er saaledes beskaffen, at det ikke kan fortiene at anføres eller troes, førend
den Skribent kommer for Dagen, af hvilken han vil have taget det. En af
begge synes en noksom at have været underrettet; Og efter al Anseende formænger
D. Hemmerlin S. 226. Engländeren *Rogerium Baconem* med Berthold
Schwarz. Men det maae nu være hvorledes det vil, saa kan man i al Fald
gaae ham i Møde med et andet, fra samme Tid og upaatvovelig bedre informeret
Bidne

i) Glossar. p. 84.

k) Oefelii Scriptor. rerum Boicar. Tom. I. p. 749. 750.

l) Dugdale's Antiquities of Warwickshire p. 617.

m) Scandia illustrata Tom. 12. p. 121.

Widne end han, nemlig med den Genuesiske, A. 1483. fra sin Vardighed affatte Doge, *Baptista Fulgoso*, som bestemmer Tidspunktet af Skydegevaærs Opfindelse haud multo ante a. 1378. n) I øvrigt gier man den gode D. Hemmerlin, hvis Navnlige *Thomas à Kempis* (*Hemerken*) haver været, Uret, naar der foregives, at han i Almindelighed er bleven kaldet Meister Hemmerlein. Dette Ogenavn er hundrede Aar nyere end han, og opkommer ikke i hans Fæderneland Schweiz, men i Hessen, som let kunde bevises, om det var Umagen værd. Det er ogsaa ikke vanskeligt for et kritisk Øye at udvikle det i hans Fortælling S. 227. som noget mærkværdigt, med Kursiv-Skrift trykte Ord *Ficium*, som ikke skal hede andet end *factum*; saa at hiint haver indsaaget sig blot formedelst en Trykfejl i hans Fortælling, men dette igientages fire Linier derefter gandske rigtig trykt.

Men hvor ere nu de ti troeværdige Vidner, og hvor ere deres klare Beviser blevne, at Krud og Skydegevær have været bekiendte og i Brug i Europa meere end 40. Aar før 1380? Det første, andet og ottende vil ingen meere holde for antageligt; Imod Udsigendet af det tredie, fjerde og femte opløste sig saa mange Tvivlsmaal, og som ere saa vanskelige at ophæve, de ere udsatte for saa stærke Modsigelser, at det vil være sikkerst, gandske at sette dem til Side indtil videre Ordre; Det siette, syvende og niende Vidnes tvetydige Udtryk ere forstaaede tværtimod deres sande Meeening og blevne urigtig forklarede; Endelig har det tiende et andet, langt tilforladeligere Vidne imod sig; Og da altsaa Beviset, som skulde føres ved dem alle tilsammen, staaer paa saa svage Fødder, saa bliver just heraf, indtil bedre og uimodsigeligere Vidnesbyrd fremlægges, Grunden for Satsen klar: At ikke en eneste, troeværdig, nyere prøvet, og efter sin sande Meeening forstaaet Skribent beviser med klare Documenter Tilværelsen og Brugen af vore Tidens Krud og Skydegevær fyrtrettyve Aar før 1380. Q. E. D.

Til Slutning er endnu en kort Anmerkning at tilføje: A. 1759. lod Consistorial-Raadet og Borgemeesteren i Hannover, Christian Ulrich Grupe, en

n) Factor. & dictator. memorab. l. 2. f. 64. b.

Discipel af den store Leibniz, anrette en lærd Salmigondi i de Hannoverſke Beytræge o), hvilken han gav Titel af: *Observatio* von der Benennung Kraut und Loth: Saa mærkt og forvirret det overalt derudi seer ud, saa har dog Sandheds-Lyset skinnet selv denne Forfatter klart nok i Synene om Urigtig- heden af de saa kaldte klare Beviser hos en Deel af hiine anførte Vidner, til li- geledes at sette sig imod sal. Etats-Raad Grams Mening; Men da hans paa alle Sider af Fejl vrimsende Spind først kommer mig for Synne, efterat nærvæ- rende Afhandling meest var renskrevet; saa kan jeg saa meget meere undvære hans Bistand, da jeg af ham lærer meget lidet nyt, og da jeg, om han tidligere var falden mig i Hænderne, her og der ikke skulde kunne have forſkaanet ham selv fra den kritiske Tugt. Til en eneste Prøve paa hans Ugtsomhed maae det være nok, at han col. 1618. forvandler Staden *Algezira* til Algier.

Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget.

o) col. 1601 - 1624.

